पाएर देवता, दानव, यक्ष, किन्नरहरू विमानमा बसेर गइरहेका थिए। तिनीहरूलाई देखेर सतीले स्वामीसित– 'ती विमानमा बसेर जाने को हुन्, आज्ञा हवस्' भनी सोधिन् र महादेवले–'तिमीलाई केको धन्धा पऱ्यो, आफ्नू कान गर' भन्दा सतीदेवी चिन्तित भएर माथितिर नै हेरिरहिन्। अनि शिवले हाँसेर मुकुट थाप्नु भयो। त्यो पनि जितिन्। त्यसरी निकै पल्ट हारेकोले शिवजी केही पनि नभनी हाँसिरहनु भयो। अनि सतीदेवीले बिन्ती गरिन् –'हे स्वामी! हजुरका सबै वस्तु मैले जितिसकें, अब के थाप्नु हुन्छ, लौ थाप्नु होस्।' अनि शिवजीले–'अब म आफ्नो अंग थाप्दछु' भन्नुभयो। तब सतीदेवीले हात जोरेर विनम्र स्वरमा बिन्ती गरिन्– हे स्वामी! हजुरको अंग अघि पनि पछि पनि मेरै हो। यदि मैले हारें भने हजुरको अंगको साटो कुन कुरा टक्राउँला? यो सम्पूर्ण ब्रह्माण्डमा हजुरको अंगको साटो दिने मेरो विचारमा कुनै वस्तु पनि छैन। फेरि हजुरको अंग जूआ खेली जितेर आफ्नू बनाउनु पर्ने पनि केही आवश्यकता देख्दिन। जुन दिन मेरा पिता-माताले तिल-कुश सहित हजुरका हातमा राखिदिएका थिए, उसै दिनदेखि हजुरको अंग मेरो र मेरो अंग हजुरको भइसक्यो। यसमा शंका छैन र हजुरले आफ्नो अंग थाप्नु पर्दैन।' सतीदेवीको त्यस्तो स्नेहयुक्त वचन सुनेर महादेव प्रसन्न भइ–'धन्य तिमी' भनेर जूआ खेल्न छाडी मीठा-मीठा वार्ता गरेर कैलासमा बसेका थिए। त्यसै वेला नारद मुनि पुगेर सती र शिवलाई

साष्टांग दण्डवत् गरी हात जोरेर उभिइरहे। श्रीमहादेव कस्ता भने–जटाको मुकुट बनाई बाघका छालाको पटुका कसेका, हात्तीको छाला ओढेर सर्वांगमा भस्म लेपन गरी स्थान-स्थानमा सर्पका गहना लगाई, घाँटीमा नर-मुण्डमाला पहिरी सतीदेवीलाई काखमा लिएर कोटि सूर्य झैं तेजले जाज्वल्यमान भई नन्दी, भृंगी, भूत-प्रेत, डाकिनी-शाकिनी द्वारमा राखेर प्रमथगण सहित भइरहेका महादेवलाई नारदले देखेर हर्ष मानी बारम्बार चरणमा गिरी दण्डवत् गर्दा भए। त्यसरी नारदजीले भक्ति गरेको देखेर मनमा आनन्द मानी श्री महादेवले आज्ञाभयो–'हे मुने! तिम्रो भक्ति देखेर म प्रसन्न भएँ, जे इच्छा छ वर माग।' तब नारदजी केही भन्न नसकी उभिइरहे। तब–'के काम परेर यहाँ आयौ, भन' यति शिवजीले आज्ञा भएको सुनी नारदजी हात जोरेर भन्न लागे–हे शम्भो! म अरु के वर मागौं? हजुरको भक्तिमा मेरो चित्त सदा लागिरहोस्। हे ईश्वर! म आउने कारण के हो भने–दक्षप्रजापतिले अश्वमेध यज्ञ गर्दा तीनै लोकका देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, दैत्य, नाग अष्टवसु, वसिष्ठ आदि ऋषि र ब्रह्मा-विष्णु एवं दस दिक्पाल सहित सबै यज्ञस्थलमा आएका छन्। मैले यज्ञस्थलमा प्रदक्षिणा गरेर। हेर्दा केवल हजुर दम्पतीलाई देखिन र यज्ञका मुख्य भोक्ता, कर्ता एवं फलदाता हजुरलाई किन डाकेनन् भनी आश्चर्य लाग्यो र म त्यही कुरा बिन्ती चढाउन आएको हूँ। हे गौरीशंकर! यसको अर्थ केही बुझ्न सकिन

भनी नारद मुनिले बिन्ती गरेको सुनी सतीदेवीले आफूलाई अत्यन्त अपमान गरेको ठानी श्रीमहादेवसित बिन्ती गरिन्–हे जगदीश्वर! नारायण प्रभृति तेत्तीसकोटि देवता यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, नाग, दैत्य, अप्सराहरू र मेरा सबै बहिनीहरूलाई डाक्ता हामी दुइ जनालाई मात्र किन डाकेनन्? भन्दै विस्मयका साथ आँखाबाट आँसू बगाइन् र मलीन मुख भएकी सतीदेवीलाई शिवजीले आज्ञाभयो–हे प्रिये! तिमी दुःख नमान किन भने तिमी नरुचाइएकी छोरी, म मननपरेको ज्वाइँ, डाकेनन् त के भयो? यस कुरामा तिमीले आफ्नू अपमान मान्नु पर्दैन, तिम्रो म छँदैछु। दक्षको यज्ञमा गएर पो हामीले के पाउनु छ र नगए पनि के होला। भनी धेरै प्रकारले सम्झाउँदा पनि नमानेर–हे स्वामी! त्यस्तो आज्ञा नहोस्। मलाई त्यो अश्वमेध यज्ञ हेर्ने अत्यन्त इच्छा छ। आज्ञा भए नारदसित गई एक पटक हेरेर मात्र आउने थिएँ भनेर बहुतै जिद्दी गरी महादेवका चरणमा परिन्। अनि जगदीश्वरले फेरि भन्नुभयो–हे प्रिये, यस्तो हठ नगर। किनकि विशेष गरेर तिमी आफ्नो स्वाभिमानमा रहेकी, त्यहाँ अपमान होला। जाने काम नगर भनी अनेक किसिमले बुझाउँदा पनि नमानी नारदका साथ लागी कैलासबाट प्रस्थान गरिन्। पिताको यज्ञस्थलमा पुगेर आदरसाथ माता-पितालाई ढोग दिई साह्रै चित्त दुखाई आँखाबाट आँसुका धारा बगाई मंगल वचन बोलिन्– हे माता-पिता! हजुरले गर्न लागेको यस्तो ठूलो यज्ञमा पनि मलाई किन सूचना दिनुभएन? के म हजुरहरूकी

छोरी होइनं? मैले के अपराध गरें, अथवा मेरा स्वामीले हजुरको के बिराम गरिदिनु भयो, आज्ञा हवस्। विष्णु प्रभृति तेत्तीस कोटि देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, दैत्य, नाग अप्सरा र ऋषि-मुनि एवं दस दिक्पाल स्त्री-पुरुष सहित सबै डाकेर केवल हामी दुइ जनालाई मात्र किन डाक्नु भएन? फेरि यज्ञका कर्ता-धर्ता महादेव नै हुनुहुन्छ। उनी बिना हजुरको यो यज्ञ कसरी पूर्ण होला? यज्ञको फल दिने पनि उहाँ नै होइ-बक्सिन्छ, देवताका देवता पनि शिव नै होइबक्सिन्छ। फेरि सृष्टिकर्ता पनि उहाँ नै होइबक्सिन्छ। महादेव बिना गरेको यज्ञ निष्फल हुन्छ। यज्ञकर्त्ता नभएको यस्तो अशुद्ध यज्ञ किन आरम्भ गर्नुभयो? यसले हजुरहरूको कदापि जय हुने छैन। श्रीमहादेवलाई तुरुन्त डाक्न पठाउनु होस् अनि मात्र यज्ञको उद्देश्य सफल भई इच्छित फल प्राप्त हुनेछ। हे पिता! शंकरलाई अशंकर गरी थाल्नु भएको यो यज्ञ शंकर नभईकन पनि पूर्ण हुन्छ कि यो ब्रह्माण्डमा दुइ शंकर छन्, यदि छन् भने मलाई आज्ञा हवस्! फेरि मेरो स्वामीलाई नडाकेको कारण के हो? हे माता-पिता! मलाई भन्नु हवस् भनी सतीदेवीले भनेको सुनी दक्षप्रजापति भन्न लागे- हे पुत्री! तँ मनमा दुःख नमान्। तेरो पति भोलानाथ यो यज्ञमा डाक्ने योग्य छैन किनकि तेत्तीसकोटि देवता, यक्ष, गन्धर्व, नाग आदि अनेक रंग-बिरंगका वस्त्र र मणि-माणिक्यका अनेक अपूर्व गहनाहरूले सज्जित भई, श्रीखण्ड आदि सुगन्धी वस्तु लेपन गरी

अनेक थरिका मंगल यात्रा गरी गन्धर्व द्वारा गीत र अप्सराहरूको नाच आदिले शोभित भएको यज्ञमा देख्दै घिनलाग्दो त्यो महादेवलाई कसरी डाक्ने? हे सती! तेरो स्वामी के ढंगको छ?–देहमा खरानी घसी, कम्मरमा बाघको छाला बाँधी, हात्तीको छाला ओढी, विष, भाँग, धतुरो खाई, राता-राता आँखा पारी जस्तो मन लाग्यो उस्तै नाची सर्पको गहना लगाउने, जटाको मुकुट कस्ने, मुण्डमाला पहिरी, दायाँ हातले डमरू बजाई बायाँ हातले त्रिशूल समाई भूत-प्रेत आदि अघि-पछि लगाई दिगम्बर मतवाला जस्तै जहाँ पायो उहीं पाउ राखी, लाज नमानी हिंड्ने। यस यज्ञमा भने–देवकन्या, नागकन्या, गन्धर्व-कन्या र तेरा सबै बहिनीहरू तथा तेत्तीसकोटि देवताहरूले शोभायमान यस्तो पवित्र यज्ञस्थलमा त्यस्तो देख्तै अशोभा हुने र घिनलाग्दो तेरो स्वामीलाई कसरी डाकूँ, भनी नडाकेको हो। फेरि तँलाई मात्र डाकौं भने उ पनि पछि लागेर आउला भनी तँलाई पनि डाक्न सकिन। तँ दुःख नमान। फेरि तैंले हाम्रो सेवा पनि गरेकी होस्, अपराध पनि केही गरेकी छैनस्। तेरो स्वामी त्यस्तो गतिको हुनाले नडाकेको हो। फेरि सृष्टि-स्थिति संहार गर्ने महादेव हुन् र यज्ञको फल दिने पनि उनै हुन् भनिस्। त्यो कुरा होइन, त्यो त बहुलाहा मात्र हो। यज्ञकर्त्ता श्री नारायण हुन्, सृष्टिकर्ता चतुर्मुख ब्रह्मा हुन्, स्थिति संहार कर्ता नारायण महाविष्णु हुन्। त्यो महादेव कहाँको देवता हो? त्यसलाई नडाकेर मेरो यज्ञ कसरी अपूर्ण

होला! तेरो स्वामी महादेवलाई त कसै गरे पनि म डाक्तिन। त्यसले मेरो यज्ञमा के वरदान देला? तेत्तीस कोटि देवता, ब्रह्मा-विष्णु स्वयं उपस्थित छन् भनी दक्षप्रजापतिले जगदीश्वर महादेवलाई क्षुद्र वचनले निन्दा

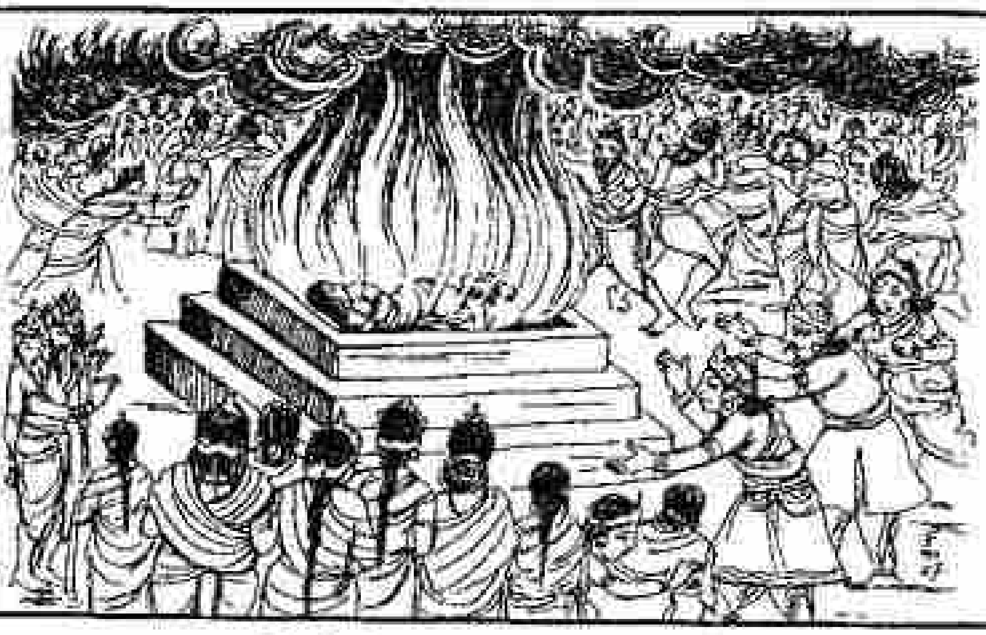

सतीदेवीले यज्ञकुण्डमा हामफालेकी

गरेको सुनेर मनले सहन नसकी राता-राता आँखा पारी क्रोधले नाग जस्तै लामो श्वास फेरी सुस्केरा हाल्दै दाह्रा किटी जुरुक्क उठेर भूमिमा लात्तले हानी, स्वामीको निन्दा गरेको सम्झी चित्तले सहन नसकी छातीमा मुड्कीले हानी शिव, शिव! भन्दै स्वामीको नाम उच्चारण गरी यज्ञ-कुण्डमा हामफाली प्राण छाड्दी भइन्। अनि हिमालय पर्वतकी स्त्री मेनकाको गर्भमा वास लिन पुगिन्।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां सतीदेवीदेहत्यागवर्णनंनाम षष्ठोऽध्यायः।।६।।

✡

अथ सप्तमोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! सतीदेवीले त्यसरी प्राण त्यागेको देखेर देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, नाग, दैत्य र ऋषि-मुनि सबैले–अहो, सान्है अनर्थ भयो भन्दै आश्चर्य माने। उसै वेला अकस्मात् आँधी चलेर धूलो उडी सारा आकाश ढाक्यो र विपरीत हावा चल्न लाग्यो। बिना बादलकै मेघ गर्जन लाग्यो। यज्ञमा उपस्थित सबै देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, दैत्य, नागहरू धूलो उडेर आँखामा परी हेर्न असमर्थ भए। वायुको वेगमा अड़िन नसकी भूमिमा घोप्टिए। वायुको त्यो उग्र वेगले कतिलाई उडाएर लग्यो, कति भूमिमा पछारिए, कति रुन-कराउन लागे। त्यस हुरीमा परेर कतिको हात माँच्चियो, कतिको खुट्टा मर्कियो, कतिले भूमिमा टाउको टेक्न पुगे, कतिको मुख भूमिमा घोटिएर माटो खान लागे। उठ्न असमर्थ भएका जति रुन-कराउन लागे। कति रक्षा गर, रक्षा गर, मरें बचाओ भन्न लागे। यस्ता प्रकारले यज्ञमा उत्पात भएको केही बेरपछि हुरीको वेग कम भयो र दक्षप्रजापतिले चिन्ता गरी सबै छोरी-ज्वाइँलाई 'नडराओ, डराउनु पर्दैन' भनी सान्त्वना दिइसकेपछि चित्त व्याकुल गरी अब कसो गरूँ भन्दै गुरु बृहस्पतिकहाँ गएर बिन्ती गरे–'हे गुरो! अनर्थ भयो, अब कसो गर्ने, असम्भव कुरा प्रत्यक्ष भयो' भन्दै भयभीत स्वरमा कराउन लागे। त्यसै बेला नारदजीले सतीदेवीले अग्निकुण्डमा हामफाली

प्राण त्याग गरेको देखी हावाभन्दा पनि वेगले शीघ्र कैलास पुगी महादेवका चरणमा दण्डवत् गरी उभिइरहे। अनि 'हे नारद! तिमी के भन्न आएका, भन। किन मौन उभिएका छौ।' यस्तो शंकरजीको आज्ञा सुनी हात जोरेर नम्र स्वरमा बिन्ती गरे–हे ईश्वर! हजुरकी प्राणप्रिया सतीदेवी दक्षप्रजापतिको यज्ञाग्निमा हामफालेर प्राण त्याग्नुभयो। किन भने–हे जगदीश्वर! हे करुणानिधे! पापिष्ट दक्षले हजुरलाई अनेक क्षुद्र वचनले हेलाँ गरी निन्दा गरेको–'त्यो महादेव कहाँको देवता हो? त्यो त बौलाहा हो, त्यसलाई नडाकेर मेरो के हुन सक्तछ? मेरा तेत्तीसकोटि छोरी–ज्वाइँ र ब्रह्मा–विष्णु आदि छँदैछन्, कस्तै भए पनि म त्यसलाई डाक्ने होइन' इत्यादि अनेक दुर्वचन बोलेको सुन्दा सहन नसकी क्रोध-युक्त भएर भूमिमा लात्तले हानी, यज्ञको परिक्रमा गरी, कसैको पनि मुखतर्फ नहेरी, केवल हजुरको नाम 'शिव-शिव' भन्दै यज्ञाग्निमा हामफाली प्राण त्यागिन्। हे प्रभो! हजुरको डरले अग्निले देह दग्ध गर्न सकेका छैनन्। केवल प्राण छाडेर यज्ञ-कुण्डमा शयन गरे झैं सुतिरहनु भएको छ। हे ईश्वर! यही कुरा बिन्ती चढाउन आएको हूँ। हे चन्द्रमौले! अनर्थ भयो, अब के गर्ने? यति भनी नारदजी उभिइरहे। नारद मुनिका कुरा सुनेर महादेवले आज्ञा भयो–'हे मुने! तिमीले भनेको कुरा निश्चय (सत्य) हो कि होइन?' शिवको वचन सुनी नारदले भने–'हे जगदीश्वर! हजुरका सामु मिथ्या बोल्ने साहस अथवा शक्ति ममा

छैन। ध्यान-दृष्टिले हेर्नुभए सत्यासत्य ज्ञात हुनेछ।' नारदजीका त्यस्ता वचन सुनी ध्यान-दृष्टिले विचार गरी अत्यन्त क्रोधले तीनै नेत्रबाट अग्निका ज्वाला निकाली, दाह्रा किटी, पाखुरा निमोठ्तै नारदजीको सामुन्ने नै भन्नुभयो–'हे मुने! तेत्तीसकोटि देवताले रक्षा गरिएको पापिष्ट दक्षको विनाश नगरी छाड्नेछैन। अब तिमी आफ्नू आश्रममा जाऊ।' भनी विदा दिनुभयो र नारदजी श्रीमहादेवलाई दण्डवत् प्रणाम गरेर आफ्नो धाममा गए।

नारदजी गएपछि शिवजीले सती देवीलाई सम्झेर रिसले तीनै नेत्रबाट अग्निका जस्तै ज्वाला निकाली शिखाबाट एउटा जटा झिकेर भूमिमा पछारे। त्यसबाट मेघ गर्जे जस्तै चर्को शब्द गरी भयंकर चतुःषष्ठी

शिवजीले जटा पछारेर महाकाली र वीरभद्र उत्पन्न गरेको

योगिनी र भूत-प्रेत-पिशाच, प्रमथगणले सहित भएर महाकाली उत्पन्न भइन्। कस्ती महाकाली भने–डरलाग्दो

अनुहार भएकी, लामा लामा दाह्रा निस्केकी, आकाश जस्तै पेट भएकी र बाघको छाला कम्मरमा बेह्रेकी, झाँक्रो फिंजेकी, हातमा भयंकर खड्ग लिएकी, कहिले हाँस्ने, कहिले लामो जिभ्रो निकाल्ने यस्ती महाकाली शिवजीको सामुन्ने उभिई–के कामले मेरो आराधना गर्नुभयो, भनी बिन्ती गरिन्। अनि महादेवले अघि झैं अर्को जटा झिकेर भूमिमा पछारे। त्यसबाट पृथ्वी कम्पायमान पार्दै, क्रोधित सिंह जसरी गर्जन्छ, त्यस्तै ध्वनि निकाल्दै, हजार सूर्य जस्तै तेज भएका, सम्पूर्ण शरीरमा खरानी घसेका, मुण्डमाला लगाएका, दायाँ हातमा त्रिशूल लिएका र बायाँ हातले डमरू बजाउने यस्ता भीषण मूर्ति भएका वीरभद्रले महादेवका अगाडि उभिएर बिन्ती गरे–'हे शम्भो! हामीहरूलाई किन आराधना गर्नुभयो? तिनीहरूको यस्तो प्रार्थना सुनेर महादेवले आज्ञा भयो–हे वीरभद्र! महाकाली! तिमीहरूलाई पापिष्ट दक्षप्रजापतिको यज्ञ विध्वंश पारी उसको पनि संहार गरी दक्षका सहायक, संरक्षक देवताहरूको पनि संहार गरेर आओ भनी डाकेको हूँ। अब तिमीहरू नन्दी, भृंगी, चौषष्ठी योगिनी, भूत-प्रेत, पिशाच समेत भइ दक्षको यज्ञ विध्वंश गर्न तत्काल जाओ।' श्रीमहादेवको यस्तो आज्ञा सुनी नन्दी, भृङ्गी, भूत-प्रेत, योगिनी र पिशाचसहित भइ मेघ गर्जे झैं सिंहनाद गरी पृथ्वी कम्पित पारी साक्षात् यमराज प्राणीको नाश गर्न हिंडे झैं, क्रोधित भएर शिवको आज्ञा शिरोपर गरी कैलास

पर्वतबाट हिंडी तिनीहरूको चाला–माला देखेर पृथ्वीलाई भार थाम्न कठिन पऱ्यो र थर्र काँपिन्। सात समुद्र छचल्किए। समस्त जीव त्राहि–त्राहि भए। दक्षको यज्ञमा पनि अनेक किसिमका उत्पात हुन लागे। आकाशमा काग र गिद्ध मण्डलाकार गरी उड्दै कराउन थाले। स्यालहरू आँखा र मुखबाट आगोको ज्वाला निकाल्दै कराउन र दगुर्न लागे। रगतको वृष्टि भयो। विपरीत वायु चल्न लाग्यो। यस्तो उत्पात हुन लागेको देखेर यज्ञमण्डपमा बसेका सबै हाहाकार गर्दै यता–उता भाग्न लागे। स्त्री, बालक, बूढाहरू भाग्न नसकी भूमिमा घोप्टिएर रुन–कराउन लागे। कोही अङ्ग के–के हुने हो भनेर डराई त्राहि–त्राहि हुन लागे।

ठीक उसैबेला शिवको आज्ञा पाएर उन्मत्त भएका वीरभद्र र महाकाली, नन्दी, भृङ्गी आदि शिवका गण मेघ गर्जे जस्तै गर्जन्दै हात्तीका बथानमा सिंह पसे झैं दक्षका यज्ञमा पुगे र दक्षद्वारा डाकिएका देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, नाग, दैत्यगणसित परस्पर जुधे। त्यो देखेर दक्षका कन्याहरू, देवकन्या, नागकन्या, ब्राह्मण, ऋषि–मुनि आदि सबै 'त्राहि–त्राहि नारायण' भन्दै रोई कराई दस दिशातिर भाग्नलागे। कोही भाग्न नसकेर लडे, कसैको हातखुट्टा भाँचियो, कोही टाउकाको भरले पल्टेर माटो खानलागे। कति मूर्च्छा परी असहाय जस्तै भूमिमा लडिरहे। तर विष्णु प्रभृति देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर आदि सबैले दक्षप्रजापतिको रक्षा गर्न

शस्त्र-अस्त्र लिएर वीरभद्र महाकाली माथि प्रहार गर्नलागे। यसरी परस्पर घमासान संग्राम भयो। इन्द्रादि देवताहरूले कुन-कुन अस्त्र प्रहार गरे भने-इन्द्रास्त्र, अग्न्यास्त्र, देव्यास्त्र, वरुणास्त्र, पाशुपतास्त्र, ब्रह्मास्त्र, तोमर, गदा, खड्ग र मुसल, नागपाश आदिले वीरभद्र महाकाली र चौंषष्ठी योगिनी, भूत-प्रेत, प्रमथगण र विषमज्वर माथि प्रहार गरे। यस्ता तरहले आफूमाथि शस्त्रास्त्र प्रहार गरेको देखेर वीरभद्रका गणहरूले पनि कठोर स्वरले गर्जेर दक्षका सैन्य भित्र पसी जति भेटे उतिको टाउको समाती, निमोठी, हात-खुट्टा भाँची, मुड्कीले रगत छदाई देवताहरूको संहार गरे। उता महाकालीले प्रत्यक्ष काल जस्तै खड्ग लिई वर्षाकालको प्रचण्ड मेघ गर्जे झैं गर्जी, सिंहनाद गर्दै मृगका फौजमा सिंह पसे झैं र सुकेका परालमा आगो लागे जस्तै गरी दक्षका सेनाको संहार गरिन्। वीरभद्र समेत नन्दी, भृङ्गी, चतुःषष्ठी योगिनी, भूत, प्रेत, पिशाच, प्रमथगण समेतले शत्रुतिरका कसैको शिर, कसैको हात-खुट्टा छुट्याए। कसैलाई तिमोठी रगत पिएर नाच्न लागे, कोही हाँस्न थाले। कसैको मासु लुछेर खाए। कसैको कोखामा प्वाल पारेर रगत पिउन लागे। कोही देवता भागे। यसरी दक्षका सेना र कोटि-कोटि देवताको संहार गरे। त्यसरी संहार गरेको देखेर दक्षका सेना र देवताले वीरभद्र र महाकाली माथि आफ्ना शस्त्रास्त्र प्रहार गरे तर ती सम्पूर्ण शस्त्रास्त्र महाकालीको शरीरमा

छुनासाथ आफैं भस्म भएर जान्थे। फेरि शिवगण र महाकालीले दक्षका सैन्य र देवगण, यज्ञमा आएका धेरै वीरहरू मारिदिए। विषम ज्वरले पनि सबैका शरीरमा प्रवेश गरी अचेत पारिदिए। अनि वैकुण्ठका स्वामी श्रीविष्णुले सम्पूर्ण देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, दैत्य, नाग सहित दक्षका सबै सेना अचेत भएका देखेर आफ्नू देहबाट शीत-ज्वर उत्पन्न गरेर सबैलाई सचेत गराए। फेरि अनेक शस्त्र-अस्त्र लिएर बत्तीमा पुतली गए झैं वीरभद्र महाकाली माथि जाइलागे। वीरभद्रले पनि त्रिशूल लिई सिंहनाद गर्दै सुकेको खरमा आगो लगाए झैं एक क्षणमै दक्षका अनेक सेनाहरू काटी मारिदिए। तिनमा कसैको शिर छैन, कसैको हात छैन, कसैका खुट्टा छैनन्। यस्तो स्थिति देखेर कोही रक्षा गर, रक्षा गर भन्दै भाग्न पनि नसकी भूमिमा लडिरहे। यसरी सबै देवताहरूको संहार गरी अन्य दैत्य-दानवलाई समाती अग्निकुण्डमा होम्न लागे। वीरभद्रले त्यसरी दक्षका सेना देवता, यक्ष, दानव, गन्धर्व, किन्नरहरूको नाश पारी यज्ञ समेत ध्वस्त पारिदिएको हेर्न नसकी श्रीविष्णुले राता-राता आँखा पारी नागले झैं निःश्वास फेर्दै प्रलयकालको अग्नि जस्तै भई बायाँ हातले पांचजन्य शंख बजाई दाहिने हातले कौमोदकी गदा उठाई संहारकालका रुद्र जाइलागे जस्तै वीरभद्रका सेना माथि जाइलागे। त्यो देखेर देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, नाग आदि सबै र

दक्षप्रजापतिका सेनाले धन्य-धन्य विष्णु, तिम्रो जय कल्याण होस् भन्दै आफाफ्ना शस्त्रास्त्र लिई विष्णुको सहायतामा लागेर कठोर युद्ध गरे। त्यस्तो देखेर महाकाली रीसले आगोको ज्वाला झैं डरलाग्दो तेज प्रकट गरी खड्ग लिई जाइलागिन्। त्यो देखी भूत-प्रेत, पिशाच प्रमथगण, डाकिनी, शाकिनी र चतु:षष्ठी योगिनी सबै युद्ध गर्न लागे। जस्तै ठूलो हावा चल्नाले मेघ टुक्रा-टुक्रा हुन्छ, त्यस्तै दक्षका सेना देवता, दैत्य, गन्धर्व, किन्नर, नाग आदि दस दिशामा भागे। तब विष्णुले निर्धक्कसित वीरभद्रको छातीमा कौमोदकी गदा प्रहार गरे। त्यो गदा वीरभद्रको छातीमा बज्रन गयो अनि ती मूर्च्छा परी भूमिमा ढले। फेरि विष्णुले नन्दी, भृङ्गी, चौषष्ठी योगिनी, भूत-प्रेत, पिशाच, प्रमथगणका उपर शङ्खको चर्को शब्दका साथ शस्त्रास्त्र प्रहार गरे। त्यसरी विष्णुको प्रहारले कति लडी भूमिमा पल्टे, कति मूर्च्छा परे, कति भागे। त्यो देखेर दक्षप्रजापतिका सेनाले धन्य-धन्य विष्णु भनी स्तुति गरी पुष्पवृष्टि पनि गरे। तब विष्णुले पांचजन्य शंख बजाए। मूर्च्छा भइरहेका वीरभद्र महाकालीका कानमा देवता, यक्ष, गन्धर्व किन्नर र दक्षका सेनाले संकुल ध्वनि र धन्य-धन्य विष्णु भनी स्तुति गरेको शब्द पऱ्यो र चेतना फर्क्यो। आफ्ना सैन्य कोही भूमिमा ढलेका, कोही भाग्न लागेका र कोही के कसो गरूँ भनी अन्योलमा परेका देखी अत्यन्त क्रोधित भइ काल सदृश त्रिशूल

लिई विष्णुलाई लक्ष्य गरी वेगले प्रहार गरे। त्यो त्रिशूल विष्णुका छातीमा लाग्यो। त्यसको कष्ट सहन नसकी नव द्वारबाट रगतको धारा बगाई विष्णु मूर्च्छा परी ढले। उनी मूर्छित भएपछि वीरभद्रले प्रलयकालको मेघ झैं गर्जन गरी दक्षका सेनामाथि जाइलागे। आफ्ना गणसमेत मिलेर कोटि-कोटि देवताहरूको संहार गरे। वीरभद्र गर्जेको शब्द उनका गणहरू नन्दी, भृङ्गी, प्रमथगण समेतका कानमा पऱ्यो र बिउँझी उभिएर हेर्दा रणभूमिमा विष्णु मूर्च्छा परेका र वीरभद्रले दक्ष-सैन्य र देवताहरूको संहार गरेको देखेर धन्य-धन्य वीरभद्र, भनी आफाफ्ना शस्त्र-अस्त्र लिएर दक्षका सैन्यमाथि जाइलागे। त्यसरी अत्यन्त भयंकर युद्ध भयो-कस्तो युद्ध भने हे मुनि! महाकाली र वीरभद्रले र उनका सेना समेत जाइलागे। अनि कसैको टुपी समातेर पछारी खड्गले हानी मारे। कसैलाई मुड्कीले नै मारे। चौंषष्ठी योगिनीले पनि कतिलाई निमोठेर मारे। कसैको काखीमा प्वाल पारेर रगत पिई मारे। कसैलाई पक्री अग्निकुण्डमा होमिदिए। यस्ता प्रकारले देवता, यक्ष, गन्धर्व, दैत्य किन्नरको नाश गरेर वीरभद्रका सैन्यले जय-जय भनी कराएको शब्द मूर्च्छा परेका विष्णुको कानमा पऱ्यो र मूर्च्छाबाट उठेर हेर्दा वीरभद्र र महाकालीले यज्ञ विध्वंश पारी देवताहरू र दक्षका सैन्य समेत नाश गरेको देखी अत्यन्त क्रोधित भई राता-राता आँखा पारेर हे पापिष्ट! आज तेरो नाश

गरेर दक्षको यज्ञ पूर्ण पारी सबै देवता, यक्ष, गन्धर्व, नाग आदि सबैलाई सन्तोष दिनेछु। आज एकादशरुद्र तेरो सहायक भएर आए पनि रक्षा गर्न सक्नेछैनन्। सम्पूर्ण दुष्टको संहार गर्ने यो चक्र देखिस्! भनी सुदर्शन चक्र देखाए। विष्णुले भनेको त्यस्तो क्षुद्र वचन सुनेर वीरभद्र रीसले चूर भई भन्दछन्–हे पापिष्ट विष्णु! सम्पूर्ण दुष्टको नाश गर्ने चक्र भनेर देखाइस्। तेरो पराक्रम माफिक त्यो चक्र मेरा उपर प्रहार गरेर हेर। मुखले भनेर मात्र केही हुन सक्तैन। यस्तो वीरभद्रको वचन सुनी विष्णु रिसाई वीरभद्रलाई ताकेर सुदर्शन चक्र प्रहार गरे। त्यो चक्र अनेक सूर्यको जस्तो तेज र प्रलयकालको गर्जे झैं गर्जना गर्दै काल-रुद्र नाश गर्न गए झैं गयो। त्यस्ता प्रकारले आएको त्यो चक्रलाई देखी नन्दी, भृङ्गी, भूत-प्रेत, चौंषष्ठी योगिनी, प्रमथगण आदि शिवगण त्राहि-त्राहि वीरभद्र-महाकाली भनी उनका नगीचै गए। जस्तो समुद्र मथनमा कालकूट विष निस्केर सबैलाई भस्म पार्न खोज्दा शिवले पान गर्नुभएको थियो, त्यस्तै त्यो चक्र आएको देखेर मुख बाइदिनाले वीरभद्रको मुखमा पस्यो र निल्न तयार भएको देखी विष्णुले चाँडो गरी वीरभद्रका मुखबाट सुदर्शन चक्र झिकी त्यहाँबाट अन्तर्धान भइ वैकुण्ठ जाँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां दक्षसेनावधोनाम सप्तमोऽध्यायः।।७।।

अथ अष्टमोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! विष्णु भगवान् संग्रामबाट अन्तर्धान भएपछि बाँकी बचेका देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर र दैत्य सबै हाहाकार गरेर दस दिशातिर भागे। ती परस्पर भन्दथे–अब दक्षप्रजापतिको प्राण रहन्न किनकि नारायण जस्ताको सुदर्शन चक्र मिथ्या भयो, जुन चक्र लिई विष्णु खड़ा हुँदा स्वयं शिव पनि टिक्न सक्तैनथे, त्यस्ता नारायण पनि भागे। अब हाम्रो क्षुद्र पराक्रमले के होला! तस्मात् अब आफाफ्नू प्राण रक्षा गर्नु नै उचित हो भन्दै दस दिशा भागे। नारायण सहित देवता, यक्ष, गन्धर्व, नाग आदि आफाफ्नू जीवन बचाई भागेको देखी वीरभद्र नागले झैं निःश्वास फेरी, वर्षा–कालको मेघ झैं गर्जी तत्काल दक्षको टुपी समाती भूमिमा ढलाई बोध गराए–हे पापिष्ट दक्ष! तैंले महादेवको अनेक निन्दा गरिस्। आफ्नी छोरीको हत्या गरिस्। तँ जस्तो पापी यस संसारमा खोजे पनि पाइन्न। त्यो बौलाहा हो, उसलाई नडाके मलाई के होला, भनी त्रिलोकका ईश्वरको निन्दा गरिथिस्, अब यस बखतमा तेरा रक्षक ज्वाइँहरू कता गए? तिनीहरूको सहायता मागी आफ्नू प्राण बचा। तेरो यज्ञ बिना शंकर नै पूरा गराउन्। अब तँलाई पनि यही यज्ञमा होम्नसके हामीलाई सन्तोष होला। भनी अनेक तरहले बोध गराई दक्षप्रजापतिको शिर काटेर अग्निकुण्डमा

होमिदिए। यस्ता प्रकारले दुष्ट संहार गरेको देखी नन्दी, भृङ्गी, चतुःषष्ठी योगिनी, भूत-प्रेत, विषमज्वर र महाकाली आदिले प्रसन्न भई–शिव-निन्दक दक्षप्रजापतिको नाश गऱ्यौ, धन्य-धन्य वीरभद्र! तिमी समान वीर यससंसारमा हुन दुर्लभ छ भनी स्तुति गरे। त्यसपछि दक्षप्रजापतिकी स्त्री विरणीले आफ्ना पतिको शिर यज्ञकुण्डमा होमिदिएको देखेर अत्यन्त अधैर्य भई ठूलो हावा चल्दा केराको थाम ढले झैं पृथ्वीमा ढली मूर्च्छा परिन्। केही बेरमा चेष्टा आयो र शोक गर्न थालिन्–हे नाथ! मलाई यस अवस्थामा अनाथ तुल्याई कता गयौ? जगदीश्वर महादेवलाई यज्ञमा नडाक्ता यस्तो भयो। हे मूढ! व्यर्थको अभिमान मनमा लिएर शिवको निन्दा गर्दा आफू मृत्युमा प्राप्त भयौ, मेरो यो गति भयो, भनी अनेक प्रकारले शोक गरेर वीरभद्रसित प्रार्थना गरिन्–हे ईश्वर! मेरा पति दक्षप्रजापति अज्ञानी, मूढ र अभिमानी पनि हुन्। तिनलाई कुनै चेष्टा पनि थिएन। त्यस्ता मूढको नाश गरी हजुरको के कीर्ति होला[१] मलाई विधवा नतुल्याई स्वामी वरदान दिनु हवस्। हे वीर! आफ्नू सृष्टि आफैंले संहार गर्नु अनुचित हो। सृष्टि-स्थिति-संहार गर्ने महारुद्र पनि तिमी महादेव पनि तिमी। आदि मध्य अन्त्य नभएका ब्रह्मा, विष्णु, शिव जे

१. दक्ष प्रजापतिले शिवजीसंग विरोध गरेको कारण–अधिकुनै समयमा ब्रह्माजीको यज्ञमा दक्षप्रजापति पुग्दासभामा बसेका सबै जना उठे तर शिवजी उठ्नुभएन र दक्षले आफ्नू अपमान गरे भनेर शिवको निन्दा गरे तापनि शिव केही नबोली त्यहाँबाट हिंड्नु भयो।

भने पनि तिमी नै हौ। हे भक्तवत्सल! मेरो मुख हेरी मेरा स्वामीको सबै अपराध क्षमा गरेर जीवन दान दिई सौभाग्यवती बनाउनु हवस् भनेर स्तुति गरेको इन्द्रादि देवताहरूले सुनी आकाशबाट पुष्प वृष्टि गरी– 'हे वीरभद्र! दक्षप्रजापतिलाई जीवनदान दिई विरणीलाई सन्तोष दिनुहवस्' भनी आकाशवाणी गरे। देवताहरूले त्यस्तो आग्रह गरेको र विरणीको चिन्तित अनुहार देखेर मनमा करुणा उत्पन्न भयो र विरणीतर्फ हेरी वीरभद्रले भने–हे विरणी! तिम्रो स्तुतिले म प्रसन्न भएँ र तिमीलाई स्वामी वर दिन्छु र तिम्रो स्वामीको शिर मैले अघि नै अग्निकुण्डमा होमिसकें। अब यज्ञमा बलि दिएको बोकाको शिर जोरेर जीवित पारिदिन्छु, किनकि दक्षले जगदीश्वरको साह्रै निन्दा गऱ्यो, अतः यो पशु हो, यसैले पशुकै टाउको जोरिदिन्छु। यस्तो वीरभद्रको वचन सुनी विरणीले 'हुन्छ' भनी अंजलि

वीरभद्रले दक्षको शरीरमा बोकाको टाउको जोरिदिएको

जोरी उभिइरहिन्। अनि वीरभद्रले यज्ञशालाबाट बोकाको शिर मगाई पछिल्तिर मुख फर्काएर जोरी दक्षप्रजापतिलाई जिलाइदिए। दक्षप्रजापति जीवित भएपछि विरणीले मनमा सन्तोष मानी छाग-मुख अर्थात् बोकाको टाउको भएका स्वामीसहित वीरभद्र र महाकालीलाई दण्डवत् प्रणाम गरी आफ्नू घर गए।

यता वीरभद्र र महाकाली पनि देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर आदिको संहार गरी, दक्षको यज्ञ विध्वंश पारी नन्दी, भृङ्गी, चतुःषष्ठी योगिनी, भूत-प्रेत, प्रमथगण समेत त्यहाँबाट अन्तरधान भई कैलासमा पुगी शिवजीलाई दण्डवत् प्रणाम गरेर–हे ईश्वर! हजुरको आज्ञा अनुसार दक्षको यज्ञ विध्वंश पारी देवता, यक्ष, गन्धर्व र उसका समस्त रक्षक मारी दक्षको शिर छुट्याई अग्निकुण्डमा होमिसकेपछि उसकी स्त्री विरणीले आफ्ना स्वामी मरेको देखी साह्रै दीन भावले विलाप गर्न लागिन्। त्यो देखेर मैले अग्निकुण्डमा बलि दिएको बोकाको शिर ल्याएर पछाडि मुख फर्काई जोरेर दक्षप्रजापतिलाई जिलाई आएँ भनी बिन्ती गरे र महादेव प्रसन्न भई–'हे वीरभद्र! महाकाली! तिमी धन्य रहेछौ, म प्रसन्न भएँ' यति भनी ती दुवैलाई आफ्नू शरीरमा लीन गराए। त्यसपछि महादेवले प्राणप्रिया सतीलाई सम्झी दक्षप्रजापतिले यज्ञ गरेको स्थानमा पुगेर हेर्दा *अग्निकुण्डमा सुतिरहेकी सतीदेवीलाई* देखी 'हा सती! कैलास शून्य तुल्याई मलाई एक्लै छाडेर कता गयौ?

भन्दै सान्है नै अधैर्य भइ वृक्ष ढले झैं भूमिमा लडी मूर्च्छा परे। केही बेरमा चेत आयो र–'हे प्यारी! अब मैले यस संसारमा बाँच्नु पनि व्यर्थ भयो। मलाई एक क्षण पनि एक्लै नछाडी मेरै मुख्यांजी बसेर मैले भनेका कथा पुराणहरू सुनिरहन्थ्यौ, मेरो वचन नमान्दा तिम्रो यो गति भयो, म यस स्थितिमा पुगें, भन्दै मुड्कीले छाती ठोकी, वर्षाकालमा आकाशबाट पानी परे झैं मोतिका दाना जस्ता आँसुका ढिका खसाली फेरि विलाप गर्न लाग्नुभयो–'हे प्रिये! म कतै गएर आउँदा सुनको कमण्डलु लिई गोडा धोइदिन आउँथ्यौ। हे प्यारी! मेरो खाने वस्तु भनेर विष, भाङ, धतुरो–मेरो स्वामीले खाने वस्तु भनेर जतन गरी राख्दथ्यौ, अब को राखिदेला! तिमी बिना मेरो चित्त कसरी स्थिर रहला?' यसरी भन्दै कहिले काखमा लिने, कहिले अंकमाल गर्ने, कहिले म्वाइँ खाने, कहिले छातीमा हात राख्ने, कहिले सतीदेवीको हात समाई

महादेवले सतीदेवीको मृत देह बोकेर बौलाहा झैं हिंडेको

आफ्नू छातीमा राख्ने, यसरी अनेक प्रकारका शोक गरी सतीदेवीको मृत शरीर पिठिउँमा बोकी बौलाहा जस्तै भएर पृथ्वी भ्रमण गरी हिंडे। महादेवले पीठमा बोकेकी हुनाले गलित वा दुर्गन्ध केही भइनन्। केवल निदाए जस्ती भएर रहिन्।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां महादेवपृथ्वीभ्रमणवर्णनंनाम अष्टमोऽध्यायः।।८।।

अथ नवमोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यहाँपछि इन्द्रादि समस्त देवताहरू महादेवले सतीदेवीलाई त्यसरी पीठमा बोकेर पृथ्वी भ्रमण गरेर हिंडेको देखी वैकुण्ठ गएर विष्णु भगवानसित विन्ती गरे–हे परमेश्वर! महादेवले शोक गरेको देखेर दुःखी नहुने यो समस्त ब्रह्माण्डमा यौटा जीव पनि पाइने छैनन्। हजुरले यो ब्रह्माण्डको रचना गर्ने र शिवजीले रक्षा गर्ने हो। हजुर दुइले नगरे विश्वको सुरक्षा अरु कसले गर्ला? यस बखत शिवजी दक्षको यज्ञबाट सतीदेवीलाई पीठमा बोकेर पृथ्वी भ्रमण गरिरहेका छन्। जबसम्म सतीदेवीको मृत देह रहला, तबसम्म शिवजी भ्रमण गरि नै रहनेछन्। अब हजुरको मायाले माखा वा झींगा सृष्टि गरी औंसा वा कीरा पारी सतीदेवीको अंग गलाएर पतन गराइदिनु हवस्। यस्तो सकल देवताको बिन्ती सुनी विष्णु आज्ञा हुन्छ–हे देवता हो! तिमीहरूको कल्याणका लागि म आफ्नू मायाले झींगा उत्पन्न गरी औंसा पारी सतीको देह गलाई पतन गराउँला, यसमा शंका नगरे। अब तिमीहरू अमरावती जाओ। भगवान विष्णुको त्यस्तो आश्वासन पाएपछि देवताहरू 'हवस्' भनी विष्णुलाई दण्डवत् प्रणाम गरी आफाफ्ना लोकंमा फर्के। अनि विष्णु भगवानले आफ्नू माया द्वारा झींगा उत्पन्न गरी औंसा पारिदिए। अनि सतीदेवीको शरीर

टुक्रा-टुक्रा भएर पतनभयो। जहाँ-जहाँ अंग पतन भयो, त्यहाँ-त्यहाँ एक-एक पीठ उत्पन्न भयो। त्यहीं त्यहीं ब्रह्माजिले एक-एक स्वयंभू लिंग उत्पन्न गराए। सबभन्दा पहिले नेपालमा गुह्य पतन भयो। नेपाल पीठ, गुह्येश्वरी देवी, चन्द्रघण्टा योगिनी, सिद्धेश्वर महादेव उत्पन्न भए, शिवशक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्य-भूमिमा इन्द्रादि देवता आई तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भई 'सत्य, त्रेता, द्वापर र कलि यी चारै युगमा देवताकै नामले प्रख्यात भए' भनी वरदान दिइन्। फेरि वाराणसीमा शिर पतन भयो। वाराणसी पीठ विशालाक्षी देवी, शंकटा योगिनी, विश्वेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिवशक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्ष-भूमिमा गन्धर्वहरू आई नाच-गान द्वारा तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भै वाक्य-सिद्धि हुने वरदान दिइन्। फेरि कामरूपमा पुग्दा छाती पतन भयो। कामरूप पीठ कामाक्षा देवी, कीर्ति योगिनी, चक्रधरेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्य भूमिमा यक्षगण आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर स्वर्ग-मर्त्य-पातालमा सदा यक्षगणका नामले विख्यात हुनेछौ भनी वरदान दिइन्। फेरि पौरबन्धमा गएर दाहिने कान पतन भयो। पौरबन्ध पीठ, अम्बिका देवी, चन्द्रवेगा योगिनी, धनेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा दैत्यगण आई तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ देवगणलाई जित्नसके भनी वरदान दिइन्। फेरि कश्मीरमा गई जिभ्रो पतन

भयो। कश्मीर पीठ, शारदा देवी, घोर घण्टा योगिनी, श्रमधारेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्य-भूमिमा किन्नरगण आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर इच्छासिद्धि हवस् भनी वरदान दिइन्। फेरि कन्नौजमा पुगी अंगको छाला पतन भयो। कान्यकुब्ज पीठ, सफला देवी, झँकेश्वरी योगिनी र दुग्धेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिवशक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्ध-भूमिमा रावण आई तपस्या गऱ्यो। ईश्वरी प्रसन्न भई देवलोक जित्न सकेस् भनी वरदान दिइन्। फेरि पूर्णगिरिमा गई बायाँ कान पतन भयो। पूर्णगिरि पीठ, पूर्णादेवी, कपालकुण्डला योगिनी र चन्द्रेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्ष-भूमिमा गन्धर्वहरू आएर नाच-गान गरी तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ इन्द्रका सभामा नाच-गानमा कहिल्यै नचुके भनी वरदान दिइन्। फेरि अस्तातकमा पुग्दा दाहिने हात पतन भयो। अस्तातक पीठ, कर्तेश्वरी देवी, एकाक्षी योगिनी, निद्रापतेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्य-भूमिमा राधिकागण आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ तिमीहरूको सदैव कृष्ण दाहिना (अनुकूल) रहून् भनी वरदान दिइन्। फेरि चामुण्डाचलमा गई बाहु पतन भयो। चामुण्डा चल पीठ, पुकम्बी योगिनी, चामुण्डा देवी र इच्छा वीरुकेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा नारद मुनि आएर

तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ तिम्रो वाक्यसिद्धि हवस् भनी वरदान दिइन्। फेरि एकावीरमा पुग्दा बायाँ हात पतन भयो। एकावीर पीठ, सिद्धेश्वरी देवी, सिद्धा योगिनी, दुग्धेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्य-भूमिमा कर्णवीर आदि श्मशान आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ सम्पूर्ण मृतकको दाह गर्न सके भनी वरदान दिइन्। फेरि कामरोष्ठमा पुग्दा घाँटी पतन भयो। कामरोष्ठ पीठ, कामिनी देवी, महाकालेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्ध-भूमिमा लक्ष्मी आएर तपस्या गरिन्। ईश्वरी प्रसन्न भइ सृष्टि-स्थान हुन सके भनी वरदान दिइन्। फेरि त्रिश्वेतमा पुगेर मलद्वार पतन भयो। त्रिश्वेत पीठ, महाकालेश्वरी देवी, विकटदन्ता योगिनी, त्रिपुरेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्ष भूमिमा यमराज आएर नाना उपचारले पूजा सहित तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ 'ब्रह्माजीको सृष्टि संहार गर्न सके।' भनी वरदान दिइन्। फेरि कैलास पर्वतमा पुगेपछि दाहिने पाऊ पतन भयो। कैलाश पीठ, पार्वती देवी, अम्बिका योगिनी, विश्वम्भरेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्ष-भूमिमा ब्रह्मा आएर अनेक स्तुति सहित तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान माग भनिन् र ब्रह्माले तीनै लोकमा सृष्टिकर्ता हुन पाऊँ भनी वरदान मागे। ईश्वरी प्रसन्न भइ 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि

भृगुक्षेत्रमा पुगी उपल्लो दाँत पतन भयो। भृगु पीठ, शारदा देवी, ब्रह्मदाहा योगिनी, सत्येश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा धर्मदत्त राजा आएर योग मार्गले तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ तिमीलाई कसैले जित्न नसकून् भनी वरदान दिइन्। फेरि चन्द्रपुरमा गएर दक्षिण नेत्र पतन भयो। चन्द्रपुर पीठ, चन्द्रा देवी, सिद्धा योगिनी, प्रकाशेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्य भूमिमा दस दिक्पाल आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ तिमीहरू आफाफ्ना दिक्स्थितिमा रहन सके भनी वरदान दिइन्। फेरि केदारमा गएर देब्रे हात पतन भयो। केदार पीठ, केदारेश्वरी देवी, चामुण्डा योगिनी, कोटेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा एकादशरुद्र आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन् र एकादशरुद्रले हामीहरूको तेज समान रहोस् भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि श्रीपीठमा पुग्दा तालु पतन भयो। श्रीपीठ, कमला देवी, भद्रा योगिनी, कमलेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्ध भूमिमा अष्टवसु आएर षोडशोपचारले पूजा र तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। अष्टवसुले वाक्य-सिद्धि हवस् भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि एकावीरमा गएर नाभि पतन भयो। एकावीर पीठ, एकवीरा देवी, गोरक्षा

योगिनी, हाटकेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्य-भूमिमा नागहरू आएर नाना रत्न मणिमाणिक्य चढाई पूजा र तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। नागहरूले सप्त पातालको अधिपतित्व प्राप्त होस् भनी मागे ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि जालन्धरमा पुगेर तल्लो ओंठ पतन भयो। जालन्धर पीठ, जालपा देवी, ज्वालामुखी योगिनी, पिशाचेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा कामधेनु गाई आएर नित्य-दूध अर्पण गरी तपस्या गरिन्। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेऊ भनिन्। कामधेनुले मेरो दूध, दही, घिउ, मल-मूत्र सधैं पवित्र मानियोस् भनी भागिन्। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि कुशलान्तमा पुगेर कपालका केश पतन भए। कुशलान्तक पीठ, भूतघण्टा योगिनी, क्षीरेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्षभूमिमा अश्विन्यादि सत्ताइस नक्षत्र आएर भक्तिसाथ तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान लेओ भनिन्। नक्षत्रहरूले 'ज्योतिष शास्त्र हाम्रो अधीनमा रहोस्' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि मल्लवीमा पुगेर बायाँ पैताला पतन भयो। मल्लवी पीठ, महाकाली देवी, कराला योगिनी, भूपालेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यहाँ द्वादशादित्य आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन्। द्वादशादित्यले हामी बाह्र महीनाका

अधिपति रहौं भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि देवकोटमा पुगेर बायाँ घुँडा पतन भयो। देवकोट पीठ, भद्राक्षी देवी, ललिता योगिनी र मातेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा मेषादि बाह्र राशि आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन्। राशिहरूले मनुष्यहरू हाम्रा अधीनमा रहुन् भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि गोकर्णमा पुगेर बायाँ कान पतन भयो। गोकर्ण पीठ, भैरवी देवी, एकजंघा योगिनी, यागेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्ध-भूमिमा विष्कुम्भादि योगहरूले ठूलो कष्ट सहेर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान लेओ भनिन्। ती योगहरूले ज्योतिष शास्त्र हाम्रा अधीनमा रहुन् भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि अट्टहासमा पुगेर तल्ला दाँतहरू पतन भए। अट्टहास पीठ, भ्रामरी देवी, शंखधरा योगिनी, शतभूतेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा वाग्मति आदि नदीहरू आएर जल चढाई भक्तिपूर्वक तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन् र वाग्मती आदि नदीहरूले हामीमा भुक्ति-मुक्ति दिने अधिकार होस् भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि मातुलेश्वरमा पुगेर दाहिने स्तन पतन भयो। मातुलेश्वर पीठ, योगेश्वरी देवी, पिंगला योगिनी, बुधराधेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-

शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा कश्यपादि ऋषिहरूले तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। ती ऋषिहरूले चारै वेद हाम्रा अधीनमा रहुन् भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि विश्वमा पुगी बायाँ स्तन पतन भयो। विश्वपीठ, भुवनेश्वरी देवी, भुवना योगिनी, कृष्णावर्णेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा श्रीकृष्ण आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान माग भनिन्। श्रीकृष्णाले तीनै लोकका स्त्रीहरू मलाई देखेर मोहित हउन् भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां सतीदेवीअंगपतननाम नवमोऽध्यायः।।९।।

✡

अथ दशमोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! राजगृहमा गएर दाहिने कुहुना पतन भयो। राजगृह पीठ, राजगृहेश्वरी देवी, उल्कामुखी योगिनी, हरेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा वायु आएर अनेक तरहले मीठा सुगन्ध बहाई तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान लेऊ भनिन्। वायुहरूले संसारमा जति जीवात्मा छन् तिनको प्राणवायु हुनसकौं भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी 'वरदान' दिइन्। फेरि कोल्हापुरमा गइ उदर पतन भयो। कोल्हापुर पीठ महालक्ष्मी देवी, नन्दा योगिनी श्मशानेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्य-भूमिमा गरुड़ आएर नाना रत्न एवं फल-फूल चढाइ तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेऊ भनिन्। गरुड़ले नागहरू मेरा अहारा होउन् भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि महापन्थमा गएर बायाँ कुहुनो पतन भयो। महापन्थ पीठ, प्रचण्डचण्डिका देवी, रेणुका योगिनी, विश्वामित्रेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा अप्सराहरू आएर नाच-गान सहित तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। अप्सराहरूले इन्द्रादि देवताहरूलाई सदैव मोहित पार्न सकौं भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी

वरदान दिइन्। फेरि एकापुरमा पुगी दाहिने घुँडा पतन भयो। एकापुर पीठ, साधुक्षी देवी, संकुपा योगिनी, उन्मत्तेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्षभूमिमा शिलाहरू आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। शिलाहरूले देवताका अंगमा लागौं भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि ॐकार पुरमा गएपछि माथिल्लो ओंठ पतन भयो। ॐकार पीठ, मातृका देवी, पूर्णोदया योगिनी, सन्तानेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा कल्पवृक्ष आएर अनेक फल-फूल चढाई पूजा र तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेऊ भनिन्। कल्पवृक्षले जहिले जे चितायो सो फलाउन सकूँ भनी मागे। ईश्वरी प्रसन्न भइ 'तथास्तु' भनिन्। फेरि उज्जयनमा पुग्दा रगतको डल्लो पतन भयो। उज्जयिनी पीठ, महाकाली देवी, ललज्जिह्वा योगिनी र झंकेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्ष भूमिमा हिमालय पर्वत आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेऊ भनिन्। हिमालयले देवता, दैत्य, मनुष्य सबैलाई मुक्ति दिनसकूँ भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि जयन्तीपुरमा पुग्दा कलेजो पतन भयो। जयन्तीपुर पीठ, जयन्ती देवी, खेचरा योगिनी, कल्पेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्षभूमिमा तुलसी,

कुश आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेऊ भनिन्। तुलसी, कुशले स्वर्ग, मर्त्य, पाताल, तीनै लोकले हामीलाई मानुन् भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि चरित्र नगरमा पुग्दा दाहिने करङ पतन भयो। चरित्रपुर पीठ, सवर्णेश्वरी देवी, चित्रवर्णा योगिनी, वायव्येश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव–शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा योगिनी गण आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। योगिनीहरूले 'योग सिद्ध हवस्' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि क्षीरिकापुरमा गएर भुँडी पतन भयो। क्षीरिकापुर पीठ, युगधरा देवी, कलंका योगिनी, सहस्त्रनेत्रेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव–शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्षभूमिमा मातृगण आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। मातृकागणले हामी स्थानका स्वामी होऔं भनी मागे। ईश्वरी प्रसन्न भइ 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि हस्तिनापुरमा पुग्दा दाहिने कुम पतन भयो। हस्तिनापुरपीठ, चण्डेश्वरी देवी, कोटराक्षी योगिनी, मुसुखारेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव–शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्षभूमिमा सुदर्शन चक्र आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान लेऊ भनिन्। सुदर्शन चक्रले 'संहारकर्त्ता हूँ' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि उड्डीयनमा पुगेपछि शिर

पतन भयो। उड्डीयन पीठ, चित्रकला देवी, पिंगलाक्षी योगिनी, यज्ञेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा हनुमानले फल-फूल चढाई नाची, उफ्री तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन्। हनुमानले 'रामचन्द्रको सेवक भएर लंका पोल्न सकूँ' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि विश्वमा पुग्दा मिर्गौला पतन भयो। विश्वपीठ, झंकेश्वरी देवी, झंकाली योगिनी, कुण्डलेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा विश्वकर्मा आएर अनेक सुन्दर देवालयहरू बनाई तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन्। विश्वकर्माले 'मेरो कीर्ति सत्य, त्रेता, द्वापर र कलि चारै युगमा स्थिर रहोस्' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि प्रयागमा पुग्दा फोक्सो पतन भयो। प्रयाग पीठ, सुन्दरी देवी, सिंहजंघा योगिनी, महीदेवेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस मोक्षभूमिमा दस अवतार आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान लेओ भनिन्। दस अवतारले 'सत्य, त्रेता, द्वापर, कलि चारै युगमा दैत्य संहार गर्न सकौं' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि मायापुरमा गएपछि फियो पतन भयो। मायापुर पीठ, मायादेवी, चंचला योगिनी र तपस्येश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा

चौंषष्ठी लिंग आएर जप ध्यानादि द्वारा तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। चतुःषष्ठी लिंगले 'हामी स्वयंभू लिंग भएर रहन पाऊँ' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनिन्। फेरि मल्लगिरिमा पुग्दा बायाँ कुम पतन भयो। मल्लगिरि पीठ, मल्लिका देवी, कोकुरा योगिनी, उत्पन्नेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस शुद्धभूमिमा भूत-प्रेत, पिशाच आदि आएर नाच-गान द्वारा तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। भूत-प्रेत र पिशाचले 'सधैं तिम्रो नगीचमा बस्न पाऔं' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि मलयागिरिमा पुग्दा आसन पतन भयो। मलयागिरि पीठ, वज्रेश्वरी देवी, कोमला योगिनी, जागेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा सत्य आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान माग भनिन्। सत्यले 'सत्यमा रहनेलाई उद्धार गर्न सकौं' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि मेरुगिरिमा पुगेपछि शुचिस्थान पतन भयो। मेरुगिरि पीठ, पूर्णा देवी, कपालिनी योगिनी, जिह्वापतेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा सप्तनाग आएर तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान लेओ भनिन्। नागहरूले 'हाम्रो शरीर अगम्य रहोस्' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि

सेनामा गएर मुकुट पतन भयो। सेनापीठ, उमा देवी, अष्टवक्त्रा योगिनी, कामेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा नवग्रह आएर तपाया गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान लेओ भनिन्। नवग्रहले 'लाभ-हानिको अधिकार पाऔं' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि महेन्द्रमा पुग्दा दाहिने तिघ्रा पतन भयो। महेन्द्र पीठ, इन्द्राणी देवी, ऊर्ध्वगमनी योगिनी, तारकेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा लक्ष्मी आएर नाना रत्न र द्रव्यादि चढाई तपस्या गरिन्। ईश्वरी प्रसन्न भएर वरदान माग भनिन्। लक्ष्मीले 'कार्तिक कृष्ण अमावस्याका दिन सम्पूर्ण लोकले मेरो पूजा गरुन्' भनी मागिन्। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि हिरण्यपुरमा पुगेर सुतस्थान पतन भयो। हिरण्य पीठ, नवरत्नेश्वरी देवी, त्रिपुरेन्द्रा योगिनी, नारदेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा सरस्वती आएर अनेक स्तुति र तपस्या गरिन्। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन्। सरस्वतीले 'समस्त जीवात्माको बोलीमा मेरो निवास होस् ' भनी मागिन्। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि वानरपुरमा पुगेर बायाँ तिघ्रा पतन भयो। वानरपीठ, कामेश्वरी देवी, भेरुण्डा योगिनी, वेदान्तेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस

मोक्षभूमिमा कमल आदि अनेक पुष्प आएर मीठो सुगन्ध फिंजाई तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन्। फूलहरूले 'पूजाकालमा प्रशस्त होऔं' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि महालक्ष्मी पुरमा गएर बायाँ करङ पतन भयो। महालक्ष्मीपुर पीठ, कमलाक्षी देवी, दिगम्बरा योगिनी, त्रिकुटेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस सिद्धभूमिमा अणिमादि अष्टसिद्धि आएर योगमार्गले तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन्। अष्टसिद्धिले 'अमर होऔं' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि उद्यानमा पुग्दा कण्ढ्याउलो पतन भयो। उद्यानपीठ, त्रिपुरसुन्दरी देवी, सुशंकोदरा योगिनी, भैरवेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा मेघ आएर मानसोपचारले पूजा र तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन्। मेघले 'समस्त संसारलाई जलदान गरी उद्धार गर्नसकौं' भनी मागे। ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। फेरि छायाछत्रमा पुगेर शेष रहेका सबै अंग पतन भए। छायाछत्र पीठ, छत्रेश्वरी देवी, सुसुकोदरा योगिनी, पिशाचेश्वर महादेव उत्पन्न भए। शिव-शक्ति स्वरूपले रहे। त्यस पुण्यभूमिमा अष्टभैरव आएर नाना उपचारले पूजा एवं तपस्या गरे। ईश्वरी प्रसन्न भइ वरदान माग भनिन्। अष्टभैरवले 'मातृकागणको

अधिपति होऔं' भनी मागे ईश्वरीले 'तथास्तु' भनी वरदान दिइन्। हे अगस्त्य मुनि! यस्तै किसिमले जुन-जुन स्थानमा सतीदेवीको अंग पतन भयो, त्यहाँ-त्यहाँ एक-एक पीठ र स्वयम्भू लिंग उत्पन्न हुँदै गयो। समस्त पीठको संख्या साढे सात करोड़ छ (७,५०,००,०००) त्यसमध्ये पचास पीठको मात्र दर्शन गरे पनि अवश्य मुक्ति प्राप्त हुन्छ। मनुष्य जन्म पाएर ती पचास पीठमा एक पीठको पनि दर्शन गर्न सकेन भने त्यसले जन्म लिएको व्यर्थ हुन्छ भनी स्वयं ब्रह्माजीले आज्ञा भएको छ।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां अंगपतन-पीठोत्पत्तिवर्णनंनाम दशमोऽध्यायः ।।१०।।

✡

अथ एकादशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! तहाँ उप्रान्त सतीदेवीको प्रत्येक अंग पतन भयो र महादेवले चित्त दृढ पार्न नसकी हा सती! भन्दै भूमिमा ढली मूर्च्छा परे। निकै बेरपछि होश आयो र लामो सास फेरी चित्तले सतीलाई नै सम्झी बौलाहा जस्तै जताततै डुल्न लागे। त्यस्ता तरहले महादेव हिंडेको देखी तारकासुर दानवले आफ्ना मन्त्रीगण डाकी भन्यो–हे मन्त्री हो! हेर, सती देवीको वियोगमा महादेव बौलाहा जस्तै भएर हा सती! भन्दै हिंडिरहेका छन्। यसै अवसरमा देवताहरूलाई युद्धमा जितेर इन्द्रको अमरावती हात लाउनु पर्दछ। अब हामीलाई कसैले केही गर्न सक्तैन। अहिल्यै जाऔं, भनी तत्काल आफ्ना सेनाहरू अघि लगाएर सेनापती र मन्त्री सहित भई लड़ाइँ गर्न अमरावती गयो। त्यो देखेर देवराज डराई–हे देवता हो! अब हामी यहाँ नबसौं, किनकि तारकासुरलाई महादेवले वरदान दिनु भएको छ। अत: त्यसलाई युद्धमा कसैले पनि जित्न सक्तैन। बरू यहाँबाट भागौं भनी स्वर्गबाट भागी मृगस्थलीमा आएर बसिरहे। त्यसरी देवताहरू स्वर्गबाट भागेपछि तारकासुरले अमरावतीमा अधिकार गरीं स्वर्ग–मर्त्य–पाताल तीनै लोकको राज्य भोगेर बस्तो भयो।

त्यसपछि महादेव पृथ्वी भ्रमण गर्दै मृगस्थलीमा आउनु भयो र देवताहरूले देखी साष्टांग प्रणाम गरी

बिन्ती चढाए–हे ईश्वर! अब हजुरसँग मृतक देह छैन। नेत्र खोलेर हेर्नुहवस्। पापिष्ट तारकासुरले हाम्रो अमरावती

मृगस्थलीमा बसेका देवताहरूको प्रार्थना नसुनी महादेव हिड्नुभएको

खोसेर लियो। त्यसलाई हजुरले वरदान दिनु भएको हुनाले हामी त्योसँग लडाइँ गर्न असमर्थ भई भागेर यहाँ आई बसेका छौं। अब हाम्रो रक्षा गरी पापिष्ट तारकासुरको संहार गर्नुहवस्। देवताहरूको प्रार्थना सुनी महादेवले नेत्र उघारी हेर्नुभयो र सामुन्ने देवताहरूलाई देखी केही पनि उत्तर नदिई मनले उनैलाई सम्झी हा सती! भन्दै त्यहाँबाट हिंड्नुभयो। महादेवले शोक गरेको देखी संसारमा जती जीवात्मा छन्, ती कसैले पनि सहन सकेनन्। यस्तै प्रकारले सतीको शोकमा एक सय वर्षसम्म महादेव पृथ्वी भ्रमण गरेर हिंडिरहनु भयो। त्यसपछि एक दिन चित्त दृढ गरी महादेवले हेर्दा आफूसित सतीदेवीको शरीर छैन भन्ने जानी– अब के गरौं? कता जाऊँ? कसरी शान्ति प्राप्त होला

भनी भरिसक्य धैर्य धारण गरी उत्तरापन्थ तपस्या गर्न जान्छु भनेर हिंडेको त चित्त दृढ हुन नसकी दक्षिणको बाटो लागी जाँदा-जाँदा कर्णाटक नगरको ब्रह्मपुर भन्ने स्थानमा पुग्नु भएछ। त्यहाँ ऋषिहरू गंगा स्नान गर्न गएका रहेछन्। ऋषि पत्नीहरूले महादेवलाई त्यतैबाट जान लागेका देखी आपुसमा कुरा गर्नलागे– हे ऋषि-पत्नी हो! हेर, ती जान लागेका महादेव हुन्। सतीदेवी मर्नाले बौलाहा जस्तै भई त्यस प्रकारले हिंडिरहेका छन्। हाम्रा स्वामीहरू एक भक्त रहनाले र अनेक व्रत उपवास गर्नाले दुर्बल छन्। अतः हामीहरूलाई काम-भोगमा सन्तुष्ट पार्न सक्तैनन्। यस कारण हामी बरू यिनैका पछि लागेर जाऔं। यति सल्लाह गरी सबै ऋषि-पत्नीहरू महादेवका पछि लागेर हिंडे। त्यसरी पत्नीहरू गएको गंगामा स्नान गर्न गएका ऋषिहरूले थाहा पाई खोज्दै गए। निकै पर पुगेपछि बाटोमै भेटेर–'हे महादेव! तिमीले हाम्रा स्त्रीहरू किन हरण गरेर ल्याएका?' भने। तिनीहरूले भनेको सुनी महादेवले– 'तिम्रा पत्नीहरू म किन हरण गरेर ल्याउँथें?' भनी उत्तर दिनु भयो। अनि ऋषिहरूले–यी तिम्रा पछि लागेर आएका को हुन् त? भनी सोधे। अनि महादेवले पछाडितिर फर्केर हेर्दा ऋषि-पत्नीहरूलाई देखेर– यिनीहरूलाई मैले त ल्याएको होइन। कुन्नि किन पछि लागेर आएछन्, भन्नु भयो। अनि रिसाएका ती ऋषिहरूले–'हे महादेव! हाम्रा पत्नीहरू तिम्रो लिंग

देखेर पछि-पछि आएका हुन्। अतः तिम्रो त्यो लिंग पतन होस्' भन्ने श्राप दिए। तिनीहरूको श्रापले तत्काल शिवको लिंग पतन भयो र त्यसैबाट यौटा ज्योतिर्लिङ्ग प्रकट भएर सम्पूर्ण ब्रह्माण्ड ढाक्न लाग्यो। त्यो देखेर देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर आदि श्री विष्णु भगवान्-कहाँ पुगी बिन्ती गरे-'हे ईश्वर! महादेवको ज्योतिर्लिङ्ग उत्पन्न भएर समस्त ब्रह्माण्ड ढाक्न लाग्यो। सोही कुरा बिन्ती गर्न आएका हौं। अब जे गर्नुपर्ने हो, तत्काल गर्नुपर्‍यो।' देवताहरूको त्यस्तो प्रार्थना सुन्नासाथ विष्णु भगवान् तत्काल पुगी त्यो ज्योतिर्लिङ्गलाई अंकमाल गर्नासाथ ज्योतिर्लिङ्ग साम्य भयो। त्यो देखेर समस्त देवता, यक्ष, नाग, गन्धर्व र किन्नर आदिले विष्णु भगवानको अनेक प्रकारले स्तुति गरी आफाफ्ना आश्रममा गए। अनि त्यही ज्योतिर्लिङ्गबाट प्रकट भई महादेवले ती ऋषिहरूलाई भन्नुभयो-हे ऋषि हो! म निर्दोषलाई व्यर्थमा श्रापदियौ, अतः तिमीहरूको पनि वाक्य शुद्ध नहवस् र ब्राह्मणीहरू पनि एकपति मानेर बस्न नसकून्। यति भनी उत्तरापन्थ गई काम, क्रोध, लोभ, मोह छाडी, सम्पूर्ण इन्द्रिय बाँधी, परब्रह्ममा आफ्ना तीनै नयन मिलाई बडो कष्टपूर्वक तपस्या गर्न लाग्नु भयो।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां इन्द्रादिदेवतामृगस्थलीगमनंनाम एकादशोऽध्यायः।।११।।

✡

अथ द्वादशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि हिमालय पर्वतले आफ्नी पत्नी मेनका गर्भिणी भएको थाहा पाई अत्यन्त हर्षपूर्वक आफ्नो मर्यादा अनुसार उचित कर्म गरिदिए। दस महीना पूरा भएपछि मेनकाको गर्भबाट हिमालयकी कन्या जन्मिन्। ती कस्ती कन्या थिइन् भने–हजार सूर्यको तेज जस्तै तेज भएकी, रक्तवर्ण र कोमल अंग एवं परम सुन्दरी, पद्मपत्र जस्ता नेत्र भएकी, बत्तीस लक्षणले युक्त कन्या जन्मेकी देखेर हिमालयले वसिष्ठ प्रभृति ऋषि र ज्योतिषीहरूलाई डाक्न पठाएर विधिपूर्वक न्वारान गराए। अनि वसिष्ठ प्रभृति ऋषि ज्योतिषीहरूले बिदा हुने बखतमा भने– हे हिमालय! यस बालिकाको नाम 'पार्वती' राख्यौं। गिरिराज! तिमी धन्य रहेछौ। यी बालिकाले श्री महादेव स्वामी पाएर चौधै भुवनकी स्वामी हुनेछन्। समस्त पापी र दुष्टहरूको संहार गर्नेछन्। तिम्रो श्रद्धा भक्तिले हामी सन्तुष्ट भयौं। अब आज्ञा पाए आफाफ्ना आश्रममा जाने थियौं। यति वसिष्ठ आदि ऋषि ज्योतिषीहरूले त्यस्तो भनेको सुनी हिमालय पर्वतले प्रसन्न भई नाना मणि-माणिक्य सुवर्ण द्रव्यादि दक्षिणा दिई प्रमाण गरेर विदा दिए। अनि समस्त आगन्तुक र वसिष्ठ प्रभृति ऋषि ज्योतिषी आफाफ्ना आश्रममा गए। त्यसपछि पार्वती शुक्लपक्षका चन्द्रमा झैं दिन-दिनै बढेर ठूली भइन्। तिनी खेल्दा पनि शिव-पूजा गरेर नै खेल्दथिन्।

स्वस्थानी व्रत कथा

दुर्गा साहित्य भण्डार, वाराणसी

यस्ता प्रकारले बाल अवस्थादेखि शिवको भक्तिमा चित्त लगाइरहेकी थिइन्।

एक दिन नारद मुनिले विष्णु भगवान् कहाँ गएर भने–हे वैकुण्ठनाथ! हिमालयकी कन्या पार्वती सबै तरहले तिम्रो योग्य छन्। कस्ती भने लक्ष्मी भन्दा पनि सुन्दरी, बत्तीसै लक्षणले युक्त भएकी ती कन्यासंग तिमी विवाह गर। यति नारदमुनिले भनेको कुरा सुनी विष्णु भगवान् आज्ञा गर्नुहुन्छ–'हे मुने! के हिमालयले ती कन्या मलाई देलान् र?' नारद मुनिले उत्तर दिए–'त्यसको चिन्ता तिमीले लिनु पर्दैन। म अहिल्यै गएर पक्का निधो लिएर आउँछु' यति भनी तुरुन्त हिमालयकहाँ पुगे। हिमालय पर्वतले भेटेर उचित सत्कार गरिसकेपछि नारदजी भन्दछन् –'हे गिरिराज! तिमीसित केही भन्न आएको हुँ। तिम्री कन्या पार्वती वैकुण्ठनाथ विष्णुलाई देऊ।' यति नारद मुनिको कुरा सुनी प्रसन्न भएका हिमालय पर्वत भन्दछन्–हे मुने! यो अत्यन्त उत्तम कुरा भन्यौ। तिम्रो आज्ञाले मेरी पुत्री वैकुण्ठनाथ विष्णुलाई दिएँ। अब विष्णुकहाँ गएर यो कुरा भन। यति हिमालय पर्वतले भनेपछि नारद मुनि वैकुण्ठ गएर हिमालयसित भएको सबै कुरा सुनाए। अनि हिमालय पर्वतले आफ्नी कन्या तिमीलाई दिन्छु भने–यति नारद मुनिको कुरा सुनेर विष्णु प्रसन्न भएर–हे नारद! तिमी धन्य रहेछौ। अब आफ्नू आश्रममा जाऊ भनेर बिदा दिएपछि नारद मुनि आफ्नू आश्रममा गए। त्यसपछि हिमालय पर्वतले पार्वती कन्यादान दिन भनी सामग्री तयार पारी नारद

मुनिलाई डाकेर विष्णुकहाँ पठाई राम्रो लग्न ठहराई आफ्ना गुरु बृहस्पति आदि सम्पूर्ण देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, दैत्य र नाग सबैलाई निमन्त्रण पठाए। अनि विष्णु भगवान् पार्वती कन्यादान लिन हिमालयकहाँ पुगे। उता मेनकाले हीरा-मोती, मणि-माणिक्य नाना रत्नहरूले झकाझक पारेर वस्त्रालंकार पहिराई सिंगारिराखेकी थिइन्। त्यो देखेर जया, विजया, अजिता, अपराजिता आदि सखीहरूले पार्वतीलाई भने–हे सखी! आज तिम्रो विवाह हुन्छ। विष्णुलाई कन्यादान दिन्छन्। यति सखीहरूले भनेको सुनी पार्वतीको मनमा शंका उत्पन्न भयो–'मैले बाल अवस्थादेखि नै श्रीमहादेव स्वामी पाऊँ भनेर धाइरहेकी छु, अझ पनि महादेवलाई नदिएर अरु कसैलाई दिए भने म आत्महत्या गरेर मर्नेछु।' तिनको कुरा सुनेर सखीहरूले भने–'हे पार्वती! त्यसो हो भने तिमी यहाँ नबस। हामी कसैले पनि नदेख्ने स्थानमा लुकाएर। आउँछौं, लौ हिंड।' यति सखीहरूले भनेको सुनी–हे सखी हो, जसो गर्ने हो गर, म केही जान्दिन भनिन्। त्यसपछि सखीहरूले नदीतटको वनमा लगेर पार्वतीलाई कसैले नदेख्ने एकान्त ठाउँमा लुकाएर आए। त्यसपछि हिमालय पर्वतले आफ्ना गुरु बृहस्पतिलाई यज्ञमा बसाली सारा विधि गरिसकेर कन्यादान दिन पार्वतीलाई लिन पठाए। तर घरमा देखेनन् र यता-उता सबै खोज्न लगाए। कहीं पनि पाउन सकेनन् र हिमालय पर्वतले अत्यन्त व्याकुल भई गुरु बृहस्पति कहाँ गएर–पार्वती कहीं पनि छैनन्,

अब के कसो गरूँ, भने। यति हिमालय पर्वतले भनेको सुनी गुरु बृहस्पतिले 'यस लग्नमा भएन' भनी विष्णुलाई बिन्ती गरे। अनि आएका जति सबै फर्केर आफाफ्ना आश्रममा जाँदाभए। उता सखीहरूले पार्वतीलाई वनमा लुकाएर आएपछि पार्वतीले नदीतटमा बसेर बालुवा ल्याई त्यसको पार्थिव शिवलिंग बनाएर श्रीमहादेवको आराधना गर्न लागिन्। उसै बेला दुइ दैत्य, प्रघोष र दमघोष आएर पार्वतीको सौन्दर्यमा लोभिएर अनेक प्रकारका नराम्रा चेष्टा देखाउन लागे। तिनको चेष्टा देखेर पार्वतीलाई रीस उठ्यो र उनले हेर्नासाथ दुवै भस्म भए। अनि पार्वतीले बनाएको शिवलिंगबाट स्वयं महादेव प्रकट भई आफ्नू ज्योति-

पार्वतीलाई महादेवले दर्शन दिनुभएको

स्वरूपको दर्शन दिनुभयो र हे पार्वती! तिमीले मेरो किन आराधन गरेकी? पार्वतीले बिन्ती गरिन्–हे जगदीश्वर! मैले बालककालदेखि नै श्रीमहादेव स्वामी पाऊँ भनेर

हजुरलाई धाइरहेकी छु। मेरा पिता हिमालय पर्वतले विष्णुलाई कन्यादान दिन लाग्दा भागेर यहाँ लुक्न आएकी हुँ। म देखि प्रसन्न भई रक्षा गर। हे प्रभो! मेरो इच्छा पूर्ण गराऊ। पार्वतीको यस्तो प्रार्थना सुनेर महादेव आज्ञा गर्नुहुन्छ–'हे पार्वती! तिम्रा माता-पिताले कन्यादान नदिई मैले तिमीलाई 'मेरी' भन्न मिलेन! फेरि विष्णु आएर तिमीलाई जस्तो उपदेश दिनन्, उसैमाफिक गरे, इच्छा पूर्ण हुनेछ।' महादेवको यस्तो शिक्षा सुनेर पार्वतीले जो आज्ञा भनी साष्टांग प्रणाम गरिन्। अनि महादेव अन्तर्धान हुनुभयो। त्यसपछि सखीहरू आए र पार्वती घर गइन्। छोरी आएकी देखेर रिसाएका हिमालयले भने–हे पुत्री! तिमी कहाँ गएकी थियौ? पार्वतीले विन्ती गरिन्–हे पिता! म बालककालदेखि नै श्री महादेव स्वामी पाऊँ भनी उनैलाई धाइरहेकी छु र उनकै ध्यान भक्ति पनि मेरो हृदयले सदैव गरिरहेछ। हजुरले श्री विष्णुलाई दिनलाग्दा लुक्न गएकी थिएँ। आफ्नी पुत्री पार्वतीले यति भनेको सुनी उनको न्वारानका दिन वसिष्ठ प्रभृति ऋषि र ज्योतिषीहरूले पार्वतीको विषयमा भविष्यवाणी गरेको सम्झी चुपलागे। त्यसपछि पार्वतीले विष्णु कहिले आउलान् र श्री महादेव स्वामी पाउँला भनी अनेक तीर्थ, व्रत, दान, धर्म, जप, तप नियम पालन गर्न लागिन्। फेरि निकै दिन बालुवाको शिविलिंग बनाई पार्थिव पूजा पनि गरिन्। तिनको अडिग श्रद्धा एवं भक्तिभाव देखेर विष्णु भगवान गरुड़मा चढ़ी शंख, चक्र, गदा, पद्म धारण

पार्वतीले विष्णुलाई जालन्धर छल्न आएको कुरा सुनाउनु भएको

गरी पार्वतीको सामुन्ने आएर आज्ञा गर्नुभयो–'हे पार्वती! तिमीले अनेक तीर्थ, व्रत, दान, धर्म, पूजा-पाठ, यज्ञ आदि गरेको देख्दा म अत्यन्त प्रसन्न भएँ। तिम्रो मनमा जे इच्छा छ सो वरदान माग, म दिन तयार छ।' विष्णु भगवानले त्यस्तो आज्ञा भएको सुनी पार्वती विनती गर्दछिन्–हे ईश्वर! हे परब्रह्म परमात्मा! मलाई केही वरदानको इच्छा छैन। केवल महादेव स्वामी प्राप्त हुने वरदान बक्सियोस्। पार्वतीको यस्तो प्रार्थना सुनी विष्णु भगवान आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे पार्वती! तिमीले परिश्रमसाथ गरेका यी तीर्थ, व्रत, दान, धर्म, व्रत, उपवास भन्दा पनि यौटा अति उत्तम र गोप्य कुरा भन्दछु, तिमी एकचित्त भएर ध्यानपूर्वक सुन–श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर। त्यस व्रतको प्रभावले जगदीश्वर श्री महादेव स्वामी पाउने छौ। यसमा शंका छैन। श्री विष्णुले यति आज्ञा भएको सुनी पार्वतीले फेरि विन्ती गरिन्–हे ईश्वर! त्यस व्रतको विधान के हो,

र त्यसमा के-के गर्नुपर्दछ? यो सबै विस्तारपूर्वक आज्ञा गर्नुहवस्! पार्वतीको प्रार्थना सुनी विष्णु भगवान् आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे पार्वती! पौषशुक्ल पूर्णिमाको दिन देखि व्रत आरम्भ गर्नुपर्दछ। एक दिन पहिले नै हात-खुट्टाका नङ काटी स्नान गरेर पवित्र भई एक भक्त रही, एकचित्त गरी, नित्य मध्याह्नकालमा श्री महादेवको पूजा गर्नू र एक महीनासम्म अर्थात् माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन अष्टोत्तर सय रोटी, अष्टोत्तर सय अक्षता, अष्टोत्तर सय वेली पुष्प, अष्टोत्तर सय कुड्का सुपारी, अष्टोत्तर सय पान र जात-जातका फल-फूल नैवेद्य आदि सबै वस्तु तयार पारी आर्सी (तामाको थाली) मा ॐकार लेखी गंगाजलले स्नान गराउनू र श्रीखण्ड रक्तचन्दन लगाई, पीताम्बर वस्त्र पहिराई धूप-दीप, नैवेद्य कस्तूरी, भेटी दक्षिणा चढ़ाई षोडशोपचार वा पंचोपचारले पूजन गरिसकी स्तोत्र पाठ, जप, ध्यान गरिसकी अर्घ्य दिनू। अनि हे पार्वती! स्वस्थानी परमेश्वरी भनेकी कस्ती छन् भने–

अष्टासु च दलेष्वेव मातृकाण्स्थितास्तथा।
खड्गं त्रिशूलं चोर्ध्वं च अर्धे च वरमुत्पलम्।।
चतुर्भुजां त्रिनेत्रां च सर्वालंकार भूषिताम्।
सुवर्णवद् विकासाभा स्वस्थानी जगदीश्वरीम्।।

अर्थ–अष्टदल पद्ममा अष्टमातृका, त्यसमाथि खड्ग त्रिशूल र वरनीलोत्पल, हातमा धारण गरेकी, चार बाहु र तीन नेत्र भएकी, अनेक प्रकारका अलंकार पहिरेकी, अनेक आयुध लिएकी, पीतवर्ण भन्दा पनि

अत्यन्त शोभायमान भएकी यस्ती श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको ध्यान गरेर हे जगदीश्वरी! भनी मनमनै उनीसित इच्छा भएको वरदान माग्नू। अनि प्रसाद झिकेर अष्टोत्तर सयमा आठ रोटी, आठ अक्षता, आठ वेलीपुष्प, आठ पान, आठ कुड्का सुपारी सगुनसमेत आफ्नू पतिलाई दिनू, पति नभए छोरोलाई दिनू, छोरो नभए मीतछोरोलाई दिनू र मीत छोरो पनि नभए जुन कामना वा इच्छाले व्रत गरेको छ, त्यो मेरो फलानु कामना पूर्ण होओस् भनेर गंगामा बगाइदिनू, सय रोटी आफूले फलाहार गर्नू। रातमा जाग्राम बसेर स्वस्थानीकै महिमा गान, भजन, कीर्तन गर्नू, सुन्नू सुनाउनू। यति गरेपछि अवश्य इच्छा पूर्ण हुनेछ, यसमा शंका छैन। हे पार्वती! स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद लिने वेलामा श्री महादेव तिम्रो सामु आफैं प्रकट हुनु हुनेछ। तिम्रो श्रद्धा भक्ति देखेर म प्रसन्न भएँ। यति भनिसकेर 'तिमीले महादेव स्वामी पाए' भनी विष्णु भगवानले वरदान दिनुभयो। हे अगस्त्य मुनि! नारायण विष्णुले यति आज्ञा भएपछि पार्वतीले मनमा सन्तोष र आनन्द मान्दै श्रद्धा सहित विष्णुको पनि पूजा र प्रणाम गरिन्। तिनले पूजा गरिसकेपछि विष्णु भगवान् विदा भएर गरुड़मा चढ़ी त्यहाँबाट अन्तर्धान भई वैकुण्ठ धाममा जाँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां श्रीविष्णुस्वस्थानीव्रतोपदेशवर्णनंनाम द्वादशोऽध्यायः।।१२।।

✡

अथ त्रयोदशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि पौषशुक्ल पूर्णिमाको दिन आयो र पार्वतीले श्री विष्णुको उपदेश अनुसार सखी समेत भई हात-खुट्टाका नङ काटी स्नान गरी पवित्र भइ एकभक्त रही एकचित्त गरी नित्य मध्याह्नकालमा श्री महादेवको पूजा गर्न लागिन्। महिना दिन पूरा भयो र माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन सम्पूर्ण सामग्री तयार गरी श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको विधिपूर्वक पूजा ध्यान जप र स्तोत्र पाठ गरिन्। देवराज इन्द्रले त्यो समाचार पाएर देवताहरूसित भने–हे देवता हो! अब पापिष्ट तारकासुरको नाश हुने समय आयो, किनकि हिमालय पर्वतकी पुत्री पार्वतीले महादेव स्वामी पाएपछि उनका गर्भबाट पुत्र जन्मनेछन् तिनै कुमारले हाम्रो शत्रु तारकासुर दैत्यलाई मारिदिने छन्। अनि हामी अमरावती प्राप्त गरी राज्य-सुख भोगौंला। फेरि महादेव सतीदेवी मर्नाले शोक गर्दै सम्पूर्ण पृथ्वी भ्रमण गरिसकेर उत्तरापन्थमा काम, क्रोध, लोभ, मोह त्यागी सम्पूर्ण इन्द्रिय रोकी तीनै नेत्र बन्द गरी केवल परब्रह्ममा चित्त लगाएर ठूलो कष्टले तपस्या गरिरहेका छन्। अत: महादेवलाई तपस्याबाट च्युत गराई फेरि काम, क्रोध, लोभ, मोहमा ल्याउने उपाय के छ? यति सुरराजले भनेको सुनी देवताहरूले भने–हे देवेन्द्र! यो काम गर्न कामदेव बाहेक अरू कसैले सक्तैन। अत: कामदेव गई महादेवको हृदयमा

कामबाण प्रहार गरेर आउन्। यति देवताहरूको कथन सुनी देवेन्द्रले स्वीकार गरी कामदेवलाई डाक्न तुरुन्त वायुलाई पठाए। वायु पनि तत्काल गएर कामदेवलाई इन्द्रको आज्ञा सुनाई लिएर आए। अनि कामदेवले इन्द्रलाई मलाई के कामले डाक्नुभयो? भनी सोधेपछि इन्द्रले भने–हे कामदेव! सतीदेवी मर्नाले महादेव उत्तरापन्थमा गई काम, क्रोध, लोभ, मोह त्यागी सम्पूर्ण इन्द्रिय रोकेर परब्रह्ममा चित्त लगाई तपस्या गरिरहेका छन्। महादेव बिना यो संसारको रक्षा को गर्ला? अतः तिमी त्यहाँ गई महादेवलाई कामबाण हानी फेरि काम, क्रोध, लोभ, मोहमा ल्याऊ। यति सुरेन्द्रको आज्ञा सुनी 'हुन्छ' भनी आफ्नी पत्नी रति समेत भई उत्तरापन्थमा गए। हे अगस्त्य मुनि! कामदेव त्यहाँ

रति र कामदेव शिवलाई कामबाण प्रहार गर्न गएका

पुगेर पहिले शिवलाई साष्टांग दण्डवत् गरी सुरराजको आज्ञाले कामबाण कानसम्म खैंची मर्मस्थान ताकेर

प्रहार गरे। अनि महादेवले थाहा पाएर क्रोधित भई सहसा आँखा उधारेर हेर्नासाथ तीनै नेत्रबाट अग्निका ज्वाला निस्की कामदेवलाई भस्म पारिदियो। तब कामदेवकी स्त्री रतिले आफ्ना स्वामी भस्म भएको देखी अनेक प्रकारले शोक गर्दै शिवजीका पाउमा

शिवजीले हेर्नासाथ कामदेव भस्म भएको र रतिको विलाप

परेर बिन्ती गरिन् –हे प्रभो! यो अपराध मेरा स्वामीको होइन। देवराजको आज्ञाले हजूरको हृदयमा कामबाण प्रहार गरेको हो। हे जगदीश्वर! म देखि प्रसन्न भई स्वामी दान दिनु हवस्। हे शम्भो! हजूर दुष्ट जनको संहार र साधु जनको रक्षा गर्ने यस्ता हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार। हजुरको स्तुति गर्न शेषनाग र सरस्वतीले पनि सक्तैनन् भने म कसरी सक्नेछु! हे भक्तवत्सल! मलाई विधवा नतुल्याई मेरा स्वामीको जीवन दान दिएर सन्तुष्ट पार्नुहवस्। रतिले त्यसरी स्तुति गरेको सुनी महादेवलाई दया लाग्यो र आज्ञा गर्नु भयो–

'हे रति! यस जन्ममा अब तिमी स्वामी पाउन सक्तिनौ। द्वापरयुगको अन्त्यमा विष्णु भगवानले अवतार लिने छन्। तिम्रो स्वामी तिनै कृष्णका पुत्र प्रद्युम्न भएर जन्म लिनेछन्। अनि तिमी दुवैको भेट होला। अहिले दुःख नमानी घर जाऊ।' महादेवले यति आज्ञा भएको सुनी रतिले 'जो आज्ञा' भनी शिवलाई दण्डवत् प्रणाम गरी घर फिरिन्।

त्यसपछि महादेवले सतीदेवीलाई सम्झी कहाँ जन्म लिन गइन् भनी ध्यान दृष्टिले विचार गर्दा हिमालय पर्वतकी पुत्री पार्वती भएर जन्मी श्री महादेव स्वामी पाऊँ भनी नाना तीर्थ, व्रत, तप-जप आदि गरेको र विष्णुको उपदेशले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर्न लागेको थाहा पाएर अब तिनको चरित्र हेर्दछु भनी देवेन्द्रको रूप धारण गरी हातमा वज्र लिई ऐरावत हात्तीमा चढेर पार्वतीले व्रत गरेको स्थानमा पुग्नुभयो। महादेव कस्तो समयमा त्यहाँ पुग्नुभयो भने सम्पूर्ण व्रत गरिसकी हातमा अर्घ्य लिएर-हे ईश्वरी! निरंजन, निराकार रूप हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार। सम्पूर्ण व्रत पनि तिमी, सृष्टि-स्थिति-संहार गर्ने पनि तिमी, पञ्चमहाभूत र सत्व, रज, तम त्रिगुण पनि तिमी। यो समस्त ब्रह्माण्डमा आत्मस्वरूप भएकी र आदिशक्ति पनि तिमी, कालस्वरूप पनि तिमी, आदि, मध्य, अन्त्य पनि तिमी। यस्ती अव्यक्त स्वरूप भएकी तिम्रो गुणगान गर्न शेष र सरस्वतीले पनि नसकेको

म कसरी सक्नेछु! मेरो पूजाले प्रसन्न हुनुहोस् भनी अनेक प्रार्थना गरेर प्रसाद झिक्न लागेको वेलामा इन्द्रस्वरूप महादेव पुग्नुभयो। तब पार्वतीले देखेर यथायोग्य सत्कार गरी–हे देवराज! के कामले आउनु भयो, आज्ञा होस् भनिन् र इन्द्रस्वरूप महादेव आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे पार्वती! तिम्रो श्रद्धा-भक्ति देखेर म प्रसन्न भएँ। महादेव स्वामी पाउन भनी यो व्रत गर्‍यौ, तर ती महादेव कस्ता छन् भने–बौलाहा जस्ता महानिर्धिनी, नागका गहना लगाएका, बाघको छाला कम्मरमा बेह्रेका, भूत–प्रेत, प्रमथगण साथमा लिई बूढो गोरूमा चढेका, दाहिने हातमा डमरू र बायाँ हातमा त्रिशूल लिएका, विष, भाङ, धतूरो खाई निर्लज्ज झैं डुल्ने र अघोर मूर्ति भइ श्मशानमा वास गर्ने। तिमी भने यस्ती परम सुन्दरीलाई त्यस्ता महादेव स्वामी कदापि योग्य छैनन्। म सम्पूर्ण देवताको राजा बरू मलाई स्वामी तुल्याई स्वर्गकी रानी भएर अलभ्य सुख भोग गर। यति इन्द्रस्वरूप महादेवले आज्ञा भएको सुनी पार्वती रीसले चूर भई भन्न लागिन्–'हे पापिष्ट इन्द्र! मैले यस्तो श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गरेको स्थानमा आएर महादेवको निन्दा गर्‍यौ, म यो सहन सक्तिन। अब म तिमीलाई श्रापदिन्छु' भनी श्राप दिन तयार भइन् र इन्द्रस्वरूप महादेव डराई–हे पार्वती! म इन्द्र होइन, तिम्रो चरित्र हेर्न इन्द्रको रूप धारण गरेर आएको हुँ। धन्य तिम्रो भक्ति! तिम्रो तपस्याले म सन्तुष्ट भएँ

भनी आफ्नू ज्योतिस्वरूपको दर्शन दिनुभयो र पार्वतीले महादेवको दर्शन पाएर मनमा आनन्द मानी साष्टांग प्रणाम गरिन्। अनि–हे जगदीश्वर! मैले अनेक व्रत, दान, यज्ञ, जप, तप गरें तैपनि हजुरको दर्शन पाइन। आज वैकुण्ठनाथ विष्णुको उपदेशले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतको प्रभावले हजुरको दर्शन पाएँ। अब स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद दिन कन्यादान भएको छैन, कसो गरूँ? भनी बिन्ती गरिन्। अनि महादेव प्रसन्न भई पार्वती कन्यादान लिन हिमालय पर्वतका घर जानुभयो। हिमालय पर्वतले महादेव आउनु भएको देखी आफ्नी पुत्रीले महादेव स्वामी पाउन लागी भनी बडो हर्ष मानी आफ्नी स्त्री मेनकासित भने–हे स्त्री! हामी धन्य रहेछौं! पार्वती कन्यादान लिन स्वयं महादेव आउनुभयो। अब कन्यादानको सामग्री तयार पार भनी अह्राए। अनि वसिष्ठ आदि ऋषि ज्योतिषीहरूलाई डाकी लग्न विचार गरेर अक्षय तृतीयाको दिन लग्न ठहराई सम्पूर्ण देवता, ऋषि, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, दैत्य, नाग, अप्सरा उपस्थित भई यज्ञमा बसे। ब्रह्माजी यज्ञ गराउन लागे। अन्य ब्राह्मणहरू वेद पाठ गर्नलागे। अप्सराहरू नाच-गानमा लागे। देवकन्या, यक्षकन्या, नागकन्या, दैत्यकन्या आदि नाना वस्त्र अलंकार पहिरी उभन्दा उराम्री, उ भन्दा ऊ राम्री बनी पार्वती कन्यादान दिएको हेर्न लागेका थिए। हिमालयकी पत्नी मेनका पनि पार्वतीलाई सुगन्ध लेपन गराई हीरा, मोती, मणि-

माणिक्य आदि रत्न जडेका गहना र वस्त्रहरू पहिराई सिंगारी राखेकी थिइन्। त्यस बखत पार्वतीभन्दा राम्री तीनै लोकमा कोही पनि देखिएनन्। मंगल गीत गरी हातमा जौ-तिल कुश लिई हिमालयले पार्वतीको हात समाती मेनकाले सुवर्णको कमण्डलुले जलको धारा दिई कन्यादानको संकल्प पद्दा हिमालयले सोधे- 'हे ईश्वर! यस शुभ लग्नमा म आफ्नी पुत्री कन्यादान दिन तयार छु, हजुरको गोत्र के हो? बिना गोत्रले गरेको काम अधुरो हुन्छ र शुभ कर्मको फल पनि प्राप्त हुँदैन भनी शास्त्रहरूको कथन छ।'

हिमालयको त्यस्तो वचन सुनी महादेव केही पनि उत्तर दिन नसकी लाज मानी अधोमुख गरिरहनु भयो। हिमालये पनि पार्वतीको हात समाती महादेवको मुखमा हेरिरहे। विष्णु प्रभृति समस्त देवता, यक्ष, किन्नर, गन्धर्व, दैत्य, नाग आदि कसैले पनि 'यो त्यसै हो' भन्न सकेनन्। त्यसै मौकामा नारद मुनि सतीदेवीका हाड्को यन्त्र बनाई शिव-गीत गाउँदै हिमालयकहाँ आइपुगे र सबै कुरा सुनेपछि भने-'हे गिरिराज! जो सम्पूर्ण ब्रह्माण्डको सृष्टि-स्थिति-संहार गर्दछन्, जो अहिले यौटै छन् तापनि आफ्नू मायाले ब्रह्मा, विष्णु, महेश तीन रूपका बन्दछन्। आदि पुरुष इनै हुन्। इनका माता-पिता पनि छैनन्, जात पनि छैन र गोत्र पनि छैन। सर्वव्यापी पनि इनै, तेत्तीसकोटि देवताका माता-पिता पनि इनै। फेरि चौधै भुवनमा भएका समस्त

जीवात्माका हृदयमा बसेर पाप-पुण्यको साक्षी भइरहेका पनि इनै। निरंजन निराकार पनि इनै। यस्ता ईश्वरको महिमा वर्णन गर्न हजार जिभ्रा भएका शेषनाग र सरस्वतीले पनि नसकेको म कसरी सकुँला? अतः शंका नमानी जगदीश्वर महादेवलाई पार्वती कन्यादान देऊ।' नारद मुनिले यति भनेको सुनी सम्पूर्ण देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, नाग आदिले–'नारद मुनिले सत्य भने' भन्दै समर्थन गरे। अनि हिमालयले महादेवलाई पार्वती कन्यादान दिए। पार्वतीले महादेवको गलामा फूलको माला पहिराइन् र तीन पल्ट प्रदक्षिणा गरी पाउमा ढोगिदिइन्। हिमालयले पनि आएका जति सबै देवता, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, दैत्य, नाग आदि-लाई भोजन गराई यथायोग्य दक्षिणा दिए। त्यसपछि सबैले हिमालयसित भने–हे हिमालय! तिमी धन्य रहेछौ। तिमी झैं भाग्यमानी सातद्वीप, नवखण्डमा पनि हुन दुर्लभ छ। तिमीले संसारमा जन्म लिएको सफल भयो किनभने जुन जगदीश्वर महादेवलाई कठोर तपस्याले पनि दर्शन गर्न पाउन्नन्, उनैलाई ज्वाइँ रूपमा पायौ। हामी कृतार्थ भयौं। अब बिदा पाए आफाफ्ना आश्रममा जाने थियौं। निमन्त्रणमा आएका सबैले यति भनेपछि हिमालयले आदरपूर्वक बिदा दिएर सबै आफाफ्ना आश्रममा जाँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां पार्वतीविवाहवर्णनंनाम त्रयोदशोऽध्यायः।।१३।।

✡

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि पार्वतीले श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको प्रसाद आठ रोटी, आठ अक्षता, आठ वेलीपुष्प, आठ पान, आठ कुड्का सुपारी सगुन समेत–हे स्वामी! अब मेरो तपस्या पूर्ण

पार्वतीले महादेवलाई स्वस्थानीको प्रसाद दिएकी

भयो। बालक कालदेखि हजुरलाई धाइरहेकी, बल्ल इच्छा पूर्ण भयो भनी महादेवका हातमा प्रसाद दिई साष्टांग प्रणाम गरिन् र हे आदि पुरुष! श्री स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतको प्रभावले मैले हजुर जस्ता स्वामी पाएँ। म अरू केही बिन्ती गर्दछु–यो संसारमा कोही दरिद्र छन्, कोही दुःखी छन्, कोही पापी छन्, कसैका स्त्री छैनन्। कसैका पुरुष छैनन्। अतः यो व्रत प्रकाश गरिदिए सबैको कल्याण हुनेछ। यति पार्वतीले भनेको सुनी महादेव आज्ञा गर्नुहुन्छ–'हे प्रिये! तिमी धन्य

रहीछौ! संसारका दुःखी दरिद्रीप्रति तिम्रो मनमा यस्तो दया रहेछ। अब यसको उपाय सुन–पहिले अश्वत्थामा ऋषिलाई डाक्न पठाई रसातल पातालमा पठाऊ। त्यहाँ उनले यो व्रत प्रकाश गरिदिने छन्।' यति महादेवले आज्ञा गरेपछि पार्वतीले अश्वत्थामा ऋषिलाई डाक्न पठाइन् र उनी आएपछि शिव–पार्वतीलाई प्रणाम गरेर–हे भवानीशंकर! मलाई के कामले डाक्नुभयो? भनी सोधे। अनि पार्वती आज्ञा गर्दछिन्–हे अश्वत्थामा! तिमी रसातल पातालमा जाऊ र त्यहाँ जो दुःखी छन्, जो दरिद्र छन्, जो पापी छन्, जसका स्त्री छैनन् र जसका सन्तान छैनन्, तिनलाई यस्तो विधिले व्रत गराऊ भनी आफूलाई विष्णुले उपदेश गरे झैं सारा व्रत–विधि बताइन् र जाने बिदा दिइन्। पार्वतीको आज्ञा सुनी अश्वत्थामा ऋषिले शिव–पार्वतीलाई प्रणाम गरी रसातल पातालमा गए।

हे अगस्त्य मुनी! त्यसपछि एक दिन महादेवले यी पार्वती कत्तिकी बाठी छन् जाँच गर्नुपर्‍यो भनी आफू कसैले नदेख्ने स्थानमा लुक्न जानुभयो। महादेवलाई नदेखी पार्वती यता–उति खोज्दै गइन् तर कहीं पाउन सकिनन्। अनि चित्त आकुल गरी कता जानु भयो होला भन्दै अनेक स्थानमा खोज्दा लुकिरहेका महादेवलाई भेट्टाएर भनिन् –हे स्वामी! हजुर किन मलाई छली लुक्न जानुभयो? म राम्री भइन कि हजुरको मनपरिन

कि, मलाई किन छाडेर अन्त जानुभयो? पार्वतीले त्यसरी भनेको सुनी महादेव केही पनि नबोली मनमने भन्न लाग्नु भयो–यी पार्वतीले मलाई यसै छाड्ने भइनन्। अब रूप फेरेर अर्कै रूप धारण गरी वन विहार गर्न जान्छु भन्ने निश्चय गरी अन्तर्धान भएर श्लेष्मान्तक वनमा किरातीको रूप धारण गरी शिकार खेल्दै हिंड्न लागे। पार्वतीले फेरि महादेवलाई देखिनन् र मनमनै दुःख मानी–यसरी महादेवले मलाई किन छल्नुभयो भन्ने शंका गरी ध्यान-दृष्टिले विचार गर्दा महादेव किरातीको रूप धारण गरेर श्लेष्मान्तक वनमा शिकार खेल्दै हिंडेको थाहा पाइन् र महादेवलाई झुक्याउनको लागिं अत्यन्त राम्री किरातिनीको रूप धारण गरी अनेक हाउ-भाउ कटाक्षले युक्त भएर श्लेष्मान्तक वनमा पुगी यौटा ठूलो वृक्षको छायामा बसिरहिन्। केही बेरपछि महादेव पनि हुल्दै त्यहीं आउनुभयो र किरातिनी रूप पार्वतीलाई त्यहाँ बसिरहेकी देखेर तिनको रूपमा मोहित भई सोध्नु भयो–हे सुन्दरी! तिमी को हौ? देवकन्या हौ कि यक्षकन्या हौ? नागकन्या हौ कि स्वर्गकी अप्सरा हौ? मैले देख्दा त तिमी जस्ती सुन्दरी यस संसारमा हुन दुर्लभ छ। एक्लै यस्तो वनमा आएर किन बसिरहेकी? तिमीलाई डर पनि लाग्दैन कि? यो भयंकर वनमा जंगली जन्तु बाघ, हात्ती आदिको पनि कत्ति भय नमानी निर्धक्कसित

स्वस्थानी व्रत कथा

दुर्गा साहित्य भण्डार, वाराणसी

किन बसेकी छौ? यति किरातीरूप महादेवले आज्ञा भएको सुनी पार्वतीले महादेव यिनै हुन् भन्ने चिन्हेर मनमनै दण्डवत् प्रणाम गरिन्। त्यस वेला महादेव कस्तो रूपमा आउनु भएको थियो भने–बायाँ हातमा धनुष र दाहिने हातमा त्रिशूल लिएका, काँधमा शर राख्ने ठोक्रो भिरेका नागका गहना लगाएका, देख्दैमा डरलाग्दो मूर्ति भएका त्यस्ता किरातीरूप महादेवसित पार्वती भन्दछिन्–हे किरात! म यहाँ बसेको धेरै दिन भयो, किरातिनी हुनाले वन-जन्तुको डर पनि लाग्दैन। म यहाँ तपस्या गरेर बसेकी छु। यस्तै प्रकार दुवै दम्पतीको परस्पर कुरा गर्दागर्दै साँझ पऱ्यो र किरातीरूप महादेवले भन्नुभयो–हे सुन्दरी! तिमी पनि एक्लै रहीछौ, म पनि एक्लै छु। आज हामी दुवै यहीं बास बसौं। महादेवको यस्तो वचन सुनी पार्वती भन्दछिन् –हे किरात! तिमी लोग्ने मानिस म स्वास्नीमानिस, यस्तो जंगलका बीचमा एक्लै अरु कोही नभएको स्थानमा कसरी एकै ठाउँमा बास बसौं? फेरि पुरुष जातिको मनमा धर्म हुँदैन। राम्री स्त्री देखेपछि माता-पिता, घर-द्वार सबै बिर्सन्छन्, तसर्थ एकै ठाउँमा बास नबसौं। यो कुरा नगर। यति किरातिनीरूप पार्वतीले भनेको सुनी किरातीरूप महादेवले–हे सुन्दरी! यस कुरामा तिमीले शंका नगर, भन्नुभयो र दुवै स्त्री-पुरुष त्यही वृक्षमनि बास बसे। यही क्रमले बस्ता-बस्ता निकै

दिन बित्यो र एक दिन पार्वतीले विचार गरिन्–यी भोलानाथ सधैं यसरी नै बसेर पनि-निर्वाह गर्न सक्तछन्। अब केही युक्ति गर्नुपर्‍यो भन्ने निश्चय गरी महादेवलाई छलेर आकाशवाणी भए झैं गरेर भन्न लागिन्–हे जगदीश्वर! हजुरले याद नराख्ता हामी ब्रह्मा, विष्णु, इन्द्रादि सबैले सान्है कष्ट पायौं। यसै गरी बस्नुभयो भने हाम्रो कल्याण कसरी होला? कैलास शून्य भएको निकै दिन भइसक्यो। हे वृषभध्वज! कैलासको चर्चा गरी हाम्रो उद्धार गर्नुहवस्। यस्तो आकाशवाणी भएको सुनी–'यो कसका उपर भनेको होला, फेरि म यहाँ आएको त कसैलाई पनि थाहा छैन' भनेर यता-उता हेर्दा केही पत्ता पाउन नसकी 'देवताहरूले भने होलान्' भनी चुप लागेर किरातिनी रूप पार्वतीलाई नदेखी खोज्न लाग्नु भयो। अनि पार्वती पनि केही थाहा नपाए झैं गरी फल-फूल टिपेर खान लागेकी थिइन्। किरातरूप महादेव त्यहीं पुगेर–'हे सुन्दरी! तिमी कता गएकी थियौ? मैले तिमीलाई खोज्दा कहीं पाउन सकीन' भन्नु भयो। अनि पार्वती भन्दछिन्–हे किरात! म कहीं पनि गएकी छैन। भोक लाग्यो र कन्द-मूल खोज्न हिंडेकी हूँ। यसरी कुरा गर्दागर्दै पूर्णचन्द्र भन्दा पनि राम्री पार्वतीलाई देखेर चित्त चंचल भइ कामले पीड़ा गर्दा महादेव किरातिनी रूप पार्वतीलाई समात्न जाइलागे। त्यो देख्नासाथ

किरातिनी रूप पार्वती भन्न लागिन्–हे किरात! तिमी कस्ता रहेछौ? के तिम्रो धर्म यही हो? मैले त श्रीमहादेव बाहेक अरु कसैलाई स्वामी स्वीकार गर्ने छैन भन्ने प्रतिज्ञा गरेर यस वनमा आई उनैको तपस्या गरेर बसेकी छू। तिमी त्यसो गर्छौ भने म श्राप दिई आत्महत्या गर्नेछु। यति पार्वतीले भनेको सुनी किरातरूप महादेवले भन्नुभयो–हे सुन्दरी! तिम्रो त्यस्तो प्रतिज्ञा छ भने म उही महादेव हूँ, वन-विहार गर्न मन लागेर यहाँ आएको हूँ, नपत्याए हेर भनी आफ्नू ज्योतिःस्वरूपको दर्शन दिनुभयो। अनि पार्वतीले मनमा आनन्द मान्दै दण्डवत् प्रणाम गरेर बिन्ती गरिन्–'हे ईश्वर! अब मेरा माता-पिता कहाँ कन्यादान लिन हिंड्नु हवस्।' यति सुनेर 'हुन्छ' भनी किरातिनीरूप पार्वतीका पछि लागेर गए। केही वेरमा हिमालय पर्वतका घर पुगे। अनि महादेवलाई 'यिनी त पार्वती रहीछन्' भन्ने ज्ञात भयो र–मलाई छली आफ्ना माता-पिता कहाँ ल्याइन्, अब कसो गरूँ, भनी लाज मानी त्यहाँबाट अन्तर्धान भई किरातेश्वर शिवलिंग भएर श्लेष्मान्तक वनको उत्तरतिर गई बसिरहनु भयो। फेरि महादेवलाई नदेखेर चिन्ताग्रस्त भएकी पार्वतीले ध्यान दृष्टिले हेर्दा किरातेश्वर शिवलिंग भएको थाहा पाई पार्वती पनि नित्य बागमतीमा स्नान गरी किरातेश्वर शिवको ध्यान र षोडशोपचारले पूजा गर्दै तपस्या गर्न लागिन्। पार्वतीले स्नान गरेकी हुनाले

त्यस स्थानको नाम गौरीघाट भयो। जो मनुष्य गौरीघाटमा स्नान गरेर किरातेश्वरको दर्शन गर्ला त्यसका सबै पाप नाश भएर सुख शान्ति भई यस लोकमा अनेक भोग भोगी परलोकमा कैलासबास होला।

हे मुने! त्यही क्रमले पार्वतीले कठोर तपस्या गरेको देखी शिवजी प्रसन्न भएर आफ्नू ज्योतिःस्वरूपको दर्शन दिए। अनि पार्वतीले अत्यन्त हर्षसाथ शिवका पाउमा दण्डवत् गरी अंजली जोरेर बिन्ती गरिन्–हे स्वामी! हजुरले मलाई किन यसरी बारम्बार दुःख दिनु भएको? म हजुरकी मनपरिन कि भनी अनेक विस्मात् गरेको सुनी प्रत्यक्ष भएर पार्वतीलाई अंकमाल गरी काखमा राखेर त्यहाँबाट अन्तर्धान भई हिमालयका घर जानुभयो। त्यसरी छोरी ज्वाइँ घरमा आएको देखेर हिमालयले अत्यन्त आनन्द मान्दै सिंहासनमा राखेर चौरासी व्यंजन तयार पारी भोजन गराए। त्यहाँ दुइ-चार दिन बसेपछि एक दिन महादेवले पार्वतीसित भन्नु भयो–'हे प्रिये! कैलास शून्य भएको धेरै दिन भइसक्यो, अब यहाँ बसेर के गर्नु छ? कैलास जाऊँ, हिंड़ तिम्रा माता-पितासित बिदा माग्न जाऊँ' यति भनी दुवै दम्पती गएर हिमालयसित भन्नुभयो–'हे पिता! सतीदेवी मरेदेखि आजसम्म कैलास शून्य छ। अब बिदा पाए कैलास जाने थियौं।' महादेवले आफूलाई 'हे पिता' भनेर सम्बोधन गरेको सुनेर हिमालय अत्यन्त

प्रसन्न भइ बिन्ती गर्दछन्–हे त्रैलोक्यनाथ! समस्त अखण्ड ब्रह्माण्डका सकल देवताहरूका पितामह हजुरले अज्ञानीलाई जस्तै मलाई 'हे पिता!' भन्नुभयो। अब मेरो समस्त अज्ञान नाश गरी स्वच्छ ज्ञान प्रदान गर्नुहवस्। सदैव हजुरको भक्तिमा मेरो चित्त लागिरहोस्। हे शशिशेखर! पहिले पूजा गर्दछु भनी छोरी–ज्वाइँ दुवैलाई नाना वस्त्रालंकार पहिराई सिंहासनमा बसाली षोडशोपचारले पूजन गरी भोजन गराई अंजलि जोरेर स्तुति गर्नलागे–हे भवानी शंकर! जस्तै समुद्रका घर लक्ष्मी–नारायण बस्ता समुद्रलाई आनन्द भएथ्यो त्यस्तै तपाईं दुवैजना मेरो घरमा बसिदिनाले मलाई आनन्द भइरहेको छ। हे ईश्वर! हजुर कस्ता भने आफ्नू मायाले यो समस्त ब्रह्माण्डमा व्याप्त भएर रहने यस्ता हजुरलाई कोटि–कोटि नमस्कार। फेरि समुद्र मथनमा निस्केको कालकूट विषले संसार दग्ध हुन लाग्यो र हजुरले त्यो विष कण्ठमा राखी रक्षा गर्नुभयो र 'नीलकंठ' नाम रह्यो। यस्ता हजुरलाई कोटि–कोटि नमस्कार छ। हे विश्वम्भर! आफूले सृष्टि गरी आफैं संहार गर्ने यस्ता हजुरलाई कोटि–कोटि नमस्कार छ। हे परब्रह्म! त्रिपुरासुर दैत्यलाई गर्दा हजुरको रथका अवयवहरू कस्ता थिए भने पृथ्वी नै रथ, चार वेद रथका चार घोडा, चन्द्र–सूर्य रथका पांग्रा, ब्रह्मा सारथि, सुमेरु पर्वत, धनु, शेषनाग ताँदो र विष्णु भगवान बाण गरेर मार्ने यस्ता

हजुरलाई कोटि-कोटि नमस्कार छ। हे युगनायक! ब्रह्मा पनि तपाईं, स्थावर-जंगम पनि तपाईं, यमका यम पनि तपाईं, नारायण पनि तपाईं, सत्व रज तम त्रिगुण पनि तपाईं, जीवन र मृत्यु पनि तपाईं, देवताका देवता पनि तपाईं, अनाथका नाथ पनि तपाईं, विश्वरूप पनि तपाईं, अष्टवसु र द्वादशादित्य पनि तपाईं, दिक्पाल पनि तपाईं, सम्पूर्ण ब्रह्माण्डका प्राणीको हृदयमा बसी पाप-पुण्यका साक्षी भइरहेका पनि तपाईं। हे शम्भो! हजुरको महिमा वर्णन गर्न शेषनाग, सरस्वती र ब्रह्माले पनि नसकेको म कसरी सक्नेछु?' यसरी हिमालय पर्वतले स्तुति गरेको सुनी महादेव प्रसन्न भएर हँसिलो मुख पारी–हे गिरिराज! तिम्रो श्रद्धा भक्ति देखेर म प्रसन्न भएँ। सदैव मेरो भक्तिमा चित्त लगाई अन्त्यमा कैलासपद प्राप्त गरे। अब हामी जान्छौं भनी हिमालय पर्वत र मेनकासित बिदा भई साँढेमा चढेर पार्वतीलाई काखमा लिई कैलास पर्वतमा गएर प्रमथगण सहित भई आनन्दले रहँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां शिव-पार्वती-कैलासप्रवेशनाम चतुर्दशोऽध्याय:।।१४।।

✡

अथ पञ्चदशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! एक दिन पार्वतीले बुकुवा धस्ता निस्केको मयलले मूर्ति बनाई द्वारमा पाले राखेकी थिइन्। महादेव बाहिरबाट आएर भित्र जान खोज्दा त्यस मूर्तिले जान दिएन र त्यससित युद्ध गरी त्यसको शिर छेदन गरी भित्र जानुभयो। अनि पार्वतीले महादेवसित 'द्वारमा कोही बसेको थिएन?' भनी सोधिन् र महादेवले 'त्यसको त मैले शिर छेदन गरेर आएँ' भन्नुभयो। अनि पार्वतीले त्यो त मेरो पुत्र हो। किन शिर छेदन गर्नुभयो? भनी पुत्र भावले स्नेह र शोक गर्न लागिन्। अनि महादेवले–'हे पार्वती! मैले थाहा नपाएर त्यस्तो गरें, बचाइदिन्छु शोक नगर' भनी बुझाई आफ्ना गणहरूलाई डाकी–'हे गण हो! चारै दिशामा गई पहिले जे भेट्दछौ त्यसैको शिर छेदन गरेर ल्याओ।' भनी चन्द्रबाण दिएर पठाउनुभयो। गणहरू 'जो आज्ञा' भनेर चारै दिशामा हेर्दै जाँदा निकै बेरपछि यौटा हात्ती फेला पारे र महादेवको आज्ञानुसार चन्द्रबाण प्रहार गरे। त्यो बाण गएर हात्तीको गर्दनमा लागेर शिर छेदन भयो र यौटा मात्र दाँत भएको अग्लो र राम्रो थियो। त्यस्तो हात्तीको शिर लगेर महादेवको अगाडि राखिदिए। अनि–'हामीले यही पायौं' भनी बिन्ती गरे। तब श्रीमहादेवले हात्तीको शिर मृत मूर्तिमा जोरेर जीवित पारिदिए। त्यही मूर्तिको

नाम 'गणेश' भई पार्वती-पुत्र कहलाए। त्यसपछि महादेव पार्वतीसित मात्र भुलेर भित्र नै रहन लागे। महादेव बिना यो ब्रह्माण्ड संसारको रक्षा कसरी होला? अतः यस्तो विचार गरेर इन्द्रले अग्निलाई डाकेर-'हे अग्नि! तिमी गएर महादेवलाई बाहिर ल्याउने काम गर' भनी अग्निलाई अह्राए। इन्द्रको वचन सुनी अग्निले 'हवस्' भनी कैलास पर्वतमा गएर भित्र जान लाग्दा द्वारपालले जान दिएन र वायुरूप भई ताल छिराउने प्वालबाट भित्र पसेर भिक्षुकरूप भई महादेव-पार्वती एकान्त गरिरहेका स्थानमा पुगे। त्यस्तो किसिमले भित्र आएका अग्निलाई देखेर महादेव रिसाई भस्म गर्न लाग्नुभयो। तब जगत्माता पार्वतीलाई दया लाग्यो र बिन्ती गरिन्-हे नाथ! भिक्षा माग्न आएका भिक्षुकलाई भस्म पार्नु अनुचित हो। नजानेर आएछन्, बरू केही दिउँ र जाउन्' भनिन्। अनि महादेवले आफ्नू हातमा वीर्य थापेर 'लौ भिक्षाले' भनेर दिनु भयो। अग्निले पनि त्यो वीर्य निलिदिए। शिवको अमोघ वीर्यले अग्निलाई गर्भ रह्यो र अग्नि डराई यो अनर्थ हुन लाग्यो भनी त्यहाँबाट गंगाको किनारमा गएर कुशको झाङमा उकेलिदिए। त्यो वीर्य आगो बले झैं बलिरहेको थियो। सप्तऋषिका पत्नीहरू गंगा स्नान गरेर फर्कन्दा आगो बलेको देखेर 'कसले आगो बालेर गएछ, ताप्न जाऊँ' भनेर गए। यौटीले चाहिं 'अर्काले बालेको आगो ताप्नु हुँदैन' भनी गइनन्। छः जना आगो तापेर घर

गए। ती आगो ताप्ने जतिलाई गर्भ रह्यो र ऋषिहरूले थाहा पाई–'तिमीहरूलाई कसरी गर्भ रह्यो? भनी सोधे। ऋषि-पत्नीहरूले केही उत्तर दिन सकेनन् र ऋषिहरू रिसाई श्राप दिए। अनि ती ऋषिपत्नीहरूले त्यो वीर्य गंगामा उकेली आकाशमा गएर षट्कृत्तिका तारा भइरहे। त्यही वीर्यबाट षट्वक्त्र अर्थात् छ मुख भएका कुमार उत्पन्न भएर गंगाका पुत्र भइ श्रीमहादेव कहाँ, कैलासमै रहे। उसपछि कुनै दिन महादेवले गणेश र कुमार दुवैलाई डाकेर आज्ञा भयो–'हे गणेश! हे कुमार! तिमी दुवैजना गएर सुमेरु परिक्रमा गरेर आओ। जो पहिले आउला त्यसलाई वरदान दिनेछु।' यति श्रीमहादेवको आज्ञा सुनी कुमार मयूरमा चढेर सुमेरु परिक्रमा गर्न हिंडे। कुमार हिंडेको देखेर गणेश आत्तिई अब कसो गरूँ भन्दै आफ्नू वाहन मूसो छेउ गए। मूसोले गणेशलाई चिन्तित देखेर–हे विनायक! किन चिन्तित हुनुभयो? के आपत आइपऱ्यो?' भनी सोध्यो। अनि विनायकले भने–सुमेरु परिक्रमा गरेर आओ भनी महादेवले आज्ञा भएको र कुमार हिंडिसकेको सारा कुरा सुनाइसकी–'अब कसो गरूँ, तँ त्यस्तो, म यस्तो लामू सूँढ र ठूलो पेट भएको। म हिंड्नै सक्तिन।' यति विनायकले भनेको सुनी मूसो भन्दछ–हे गणेशजी, तपाईंलाई म केही ज्ञान दिन्छु सुन्नुहवस्–महादेव, पार्वती र गंगा तीनै जना बसेको स्थानमा गएर अंजलि जोरी–'हे पिता-माता! मेरा सुमेरु पर्वत पनि हजुर, सम्पूर्ण

देवताका देवता पनि हजुर।' भनी तीन प्रदक्षिणा गरेर दण्डवत् गर्नुस अनि हजुरलाई अवश्य वरदान प्राप्त हुनेछ। आफ्नू वाहनको अर्ति मानेर गणेशजीले त्यसै गरे। अनि महादेव प्रसन्न भएर–'हे गणेश! तिमी धन्य रहेछौ, वरदान लेऊ। स्वर्ग, मर्त्य, पाताल तीनै लोकमा कसैले कुनै पनि काम तिम्रो पूजा नगरेर गऱ्यो भने सिद्ध हुनेछैन।' यस्तो वरदान दिनु भयो। उता सुमेरु परिक्रमा गर्न गएका कुमार आइपुगेनन् र गंगाले महादेवसित बिन्ती गरिन्–हे जगदीश्वर! गणेशले वरदान पाए, तर मेरो पुत्र कुमार आइपुगेन। गंगाको वचन सुनी महादेव भन्नुहुन्छ–'हे गंगे! तिमी स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रत गर, अनि तिम्रा पुत्र कुमार आइपुग्नेछन्।' यति शिवले आज्ञा भएको सुनी प्रसन्न भइन् र व्रत-विधि सोधिन्। अनि महादेवले स्वयं व्रत-विधि बताउनु भयो–हे गंगे! पौष शुक्ल पूर्णिमाको दिनदेखि हात-खुट्टाका नङ काटी, स्नान गरी, पवित्र भइ एकभक्त रही, एकचित्त गरी मेरो पुत्र कुमार झट्ट आइपुगोस् भनी नित्य मध्यान्ह कालमा श्रीमहादेवको पूजा गर्न लागिन्। महीना दिन भयो र माघशुक्ल पूर्णिमाको दिन अष्टोत्तर सय रोटी, अष्टोत्तर सय वेली-पुष्प, अष्टोत्तर सय अक्षता, अष्टोत्तर सय पान, अष्टोत्तर सय कुड्का सुपारी र पञ्चामृत, वस्त्र, फल-फूल, धूप-दीप नैवेद्य आदि समस्त वस्तु तयार पारेर आर्शीमा ॐकार लेखी स्वस्थानी परमेश्वरीको पूजा गरिन् र अर्घ्य दिई स्तुति गरिसकेर प्रसाद झिक्न

लाग्दा स्वस्थानी परमेश्वरीको व्रतको प्रभावले कुमार आइपुगे। अनि गंगाले धन्य श्री स्वस्थानी परमेश्वरी भनी आफ्नू पुत्रलाई प्रसाद र आशीर्वाद दिइन्। अनि कुमारले महादेवकहाँ गई बिन्ती गरे–'हे पिता! म

कुमारले शिव–पार्वती र गंगाजीलाई प्रणाम गरेर वरदान मागेको

पनि वरदान पाऊँ।' अनि महादेवले आज्ञा भयो– हे कुमार! स्वर्ग, मर्त्य, पाताल तीनै लोकमा कसैले केही काम गर्दा पहिले तिम्रो पूजा नगरेर गरे भने त्यो कार्य सिद्ध नहोओस्' भनी वरदान दिनुभयो।

यति कथा सुनिसकी अगस्त्य मुनि बिन्ती गर्दछन्– 'हे कुमार! तारकासुर दैत्यले कसको तपस्या गरेर वरदान पाई अमरावती समेत लियो। फेरि त्यसलाई कसले र कसरी मारे र इन्द्रले अमरावती प्राप्त गरे। यो वृत्तान्त आज्ञा गर्नुहवस्।' यति अगस्त्य मुनिको बिन्ती सुनी कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे मुने! कश्यप ऋषिको पुत्र तारकासुर एक दिन 'दुग्धप्रभा' तीर्थमा

स्नान गर्न गएको थियो। त्यहीं पेची मुनिले तपस्या गरेको देखेर उसलाई पनि तपस्या गर्न मन लाग्यो र पेची मुनिसँग सोध्यो–'हे मुनीश्वर! तिमीले तपस्या गरेको देख्दा मलाई पनि तपस्या गर्न मन लाग्यो। अतः कसरी गर्ने हो?' मुनिले भने–'हे तारकासुर! तिमीलाई तपस्या गर्ने इच्छा भए यिनै दुग्धप्रभा नदीको सिह्रानमा हिमालय पर्वत छ, त्यहीं गई ब्रह्माजीको तपस्या गर।' मुनिको उपदेश सुनी त्यतैबाट सरासर हिमालय पर्वत पुगी, ठूलो कष्ट सहेर हजार वर्षसम्म ब्रह्माको तप र आराधना गऱ्यो। अनि ब्रह्माजी प्रसन्न भएर सामुन्ने आई आज्ञा भयो–'हे तारकासुर! तिम्रो तपस्याले म प्रसन्न भएँ, वरदान माग।' अनि तारकासुरले ब्रह्मालाई दण्डवत् प्रणाम गरी बिन्ती चढायो–हे ब्रह्मन्! हजुरले सृष्टि गरेका पाँच वर्ष नाघिसकेका कुनै पनि प्रणी मलाई संग्राममा मार्न नसकून्। फेरि जसले मेरो शिर भूमिमा खसाल्ला त्यसको पनि तत्काल शिर फुटेर मरोस्। फेरि म समस्त देवतालाई जित्न समर्थ होऊँ।' यस्तो भन्दा ब्रह्माजी 'तथास्तु' भनी ब्रह्मास्त्र समेत दिई अन्तर्धान हुनुभयो। त्यसपछि तारकासुर उन्मत्त भएर कसैलाई तृण–बराबर पनि नठानी अनेक दानव साथ लिई अमरावती गयो। त्यसरी सैन्यसहित तारकासुर आएको देखी देवराज इन्द्र रिसाई सकल देवता साथ लिई आफाफ्ना शस्त्रास्त्र लिई संग्राममा अघिसरे। दुवै पक्षको भयंकर युद्ध हुँदा देवताहरूले

तारकासुरका कोटि-कोटि सैन्य मारिदिए। आफ्ना सेना त्यसरी नाश भएका देखी तारकासुरले आफ्ना गुरु शुक्राचार्यलाई बिन्ती गर्‍यो–'हे गुरो! देवताहरूले मेरा कोटि-कोटि सेना मारिसके, के उपाय गरूँ? अब हजुरले हाम्रो उद्धार गर्नुपर्‍यो।' तारकासुरको त्यस्तो प्रार्थना सुनी शुक्राचार्यले संजीवनी विद्याको प्रयोग गरेर जल छर्किदिनासाथ मरेका दैत्य समस्त जीवित भएर फेरि युद्धमा अघिसरे। त्यसरी आफूले मारिसकेका दैत्यहरू फेरि शुक्राचार्यले बचाइदिएको देखी इन्द्र रिसाई ऐरावत हात्तीमा चढेर वज्र प्रहार गरे। यसरी देवता र दैत्यको दस हजार वर्षसम्म घोर युद्ध भयो। त्यसमा दुवै पक्षका कोटि-कोटि सेनाको संहार भयो। दैत्यहरू मरे पनि शुक्राचार्यले बचाइदिने र देवताहरू मरेको मरै हुने भएर इन्द्रसमेत समस्त देवता हारमानी स्वर्गबाट भागी गुरु बृहस्पतिकहाँ गएर संग्रामको सारा स्थिति बताए। अनि गुरु बृहस्पतिले भने–'हे सुरराज! यस संग्राममा तिम्रो विजय हुन सक्तैन किनकि तारकासुर दैत्यले हजार वर्षसम्म कठोर तप गर्दा ब्रह्माजी प्रसन्न भइ मैले सृष्टि गरेका पाँच वर्ष नाघेका प्राणीले मार्न सक्ने छैनन्, यस्तो वर दिनुभएको छ। अतः तिमीहरू महादेवका शरणमा जाओ' भन्दा देवताहरू त्यहाँबाट आई मर्त्यमण्डलको मृगस्थलीमा लुकेर बसेका थिए। देवताहरू भागेपछि तारकासुर तीनै लोकको राज्य भोगी सुखपूर्वक रहेको थियो।

हे मुने! अमरावतीबाट लखेटिएका सुरेन्द्र धेरै कालसम्म त्यहीं लुकिरहे। पछि एक दिन समस्त देवतालाई डाकेर भने–हे देवता हो! पापिष्ठ तारकासुरले अमरावती खोसेर हामीलाई दुःख दिएको धेरै समय भइसक्यो। अब त्यसको संहार गरेर फेरि अमरावती लिनु पर्दछ। त्यो कसरी भने–महादेवका कुमार र गणेश दुइ पुत्र भएका छन्। तिनले हाम्रो शत्रु तारका सुरलाई अवश्य मारिदिने छन्। अब कैलासमा महादेवसित आफ्नो दुःख बिन्ती गरौं।' यति सल्लाह गरेर सबै देवता सहित इन्द्र शिवजीकहाँ पुगे। अनि–'हे जगदीश्वर! पापिष्ठ तारकासुरले अमरावती खोसी हामीलाई दुःख दिएको धेरै काल भयो। अब त्यसको संहार गरी समस्त देवताको कल्याण गर्नुहवस्।' इन्द्रादि देवताहरूको यस्तो प्रार्थना सुनी महादेवले भन्नुभयो–'हे देवता हो! तारकासुरलाई मैले मार्न हुँदैन। मेरा पुत्र कुमारले मारिदिनेछन्। अब समस्त देवता, यक्ष, गन्धर्व आदि कुमारलाई सेनापति बनाई युद्ध गर्न जाओ, पछि म पनि आउनेछु।' यति महादेवको आज्ञा सुनी इन्द्रादि तेत्तीस कोटि देवता, यक्ष, गन्धर्व, भूत-प्रेत, प्रमथगण समेत भई तारकासुरसँग युद्ध गर्न पिनाक धनू लिई प्रस्थान गरे। गणेशलाई भन्न बिर्सेछन्। अनि गणेशले आफ्नू वाहन मूसोसित भने–'हेर, मलाई वरदान दिएर पनि हेलाँ गरे।' गणेशजीको कुरा सुनी मूसोले भन्यो–'हे विनायक! हजुरलाई अन्यथा गरेको होइन, भन्न बिर्से। म अहिल्यै सम्झाएर आउँछु' भनी

गएर प्रस्थान गरिराखेको पिनाक धनुको ताँदो काटेर आयो। त्यस्तो देखेर देवताहरूले यो प्रस्थान भएन, विघ्न पऱ्यो भन्नलागे। तब महादेवले आज्ञा भयो– 'हे देवता हो! विघ्न परेको होइन, तिमीहरूले गणेशलाई भन्न बिर्सेछौ उसलाई पनि लिएर जाओ।' यति महादेवले आज्ञा गरेपछि गणेश सहित सबै अमरावती युद्ध गर्न गए। देवता र दैत्यको परस्पर भयंकर संग्राम भयो। तारकासुर दैत्यले कुमारको रथ धचेटी एक योजन पछि हटायो। त्यो देखेर कुमारले तारकासुरको रथ घचेटी चार योजन पछाडि हटाइदिए। अनि तारकासुरले खड्ग प्रहार गऱ्यो। कुमारले आफूतिर खड्ग आएको देखेर कानसम्म धनु खैंची तारकासुर दैत्यको घिचो ताकी चन्द्रबाण प्रहार गरे। त्यो चन्द्रबाण गएर दिनको सूर्य अस्ताई रातको तारा नदेखिंदै साँझको वेलामा तारकासुर दैत्यको शिर छेदन गऱ्यो। त्यो देखेर श्रीमहादेव

कुमारले तारकासुरलाई मारेको

तत्काल पुगेर तारकासुरको शिर भूमिमा पर्न नपाउँदै बीचैमा समाउनु भयो। गिंड युद्ध-भूमिमा ढल्यो। त्यसरी तारकासुर मरेको देखेर अरू दैत्यहरू संग्रामबाट भागेर आफाफ्नू प्राणरक्षा गरे। अनि समस्त देवताहरूले धन्य-धान्य कुमार! भनी उनको गुण-गान गर्दै कैलास पुगे। उहाँ इन्द्रले विन्ति गरे–'हे ईश्वर! हजुरको कृपाले शत्रुको संहार गरेर आयौं। अब आज्ञा पाए अमरावती जाने थियौं।' यति देवेन्द्रको प्रार्थना सुनी महादेवले–तिम्रो राज्य निःकण्टक हवस्, भनी बिदा दिनुभयो र इन्द्रादि देवताहरू श्री महादेवलाई दण्डवत् प्रणाम गरी अमरावती गएर सानन्द राज्य गर्दा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां तारकासुरदैत्यवधवर्णनंनाम पञ्चदशोऽध्यायः।।१५।।

✡

अथ षोडशोऽध्याय:

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! ध्यानपूर्वक सुन–फेरि कुनै दिन शिवजीलाई वन–विहार गर्ने इच्छा भयो र कसैलाई पनि थाहा नदिई श्लेष्मान्तक वनमा मृग–स्वरूप भई अनेक मृग–मृगीहरूका साथ परम आनन्दले रहन लाग्नुभयो। यता पार्वतीले महादेवलाई नदेखी अनेक स्थानमा खोजिन्, तर कहीं भेट्टाउन नसकी–महादेवले अघि पनि मलाई यसै गरी दुःख दिनुभयो, अब फेरि कहाँ जानु भयो होला! भनी ध्यान–दृष्टिले विचार गर्दा श्लेष्मान्तक वनमा मृगरूप धरेर विहार गरिरहेको थाहा पाइन् र आफू पनि वाग्मती नदीको किनारमा गएर अनेक कष्ट खपी तपस्या गर्न लागिन्। कैलासमा शिव–पार्वती, दुवैलाई नदेखी ब्रह्मादि देवताले स्थान–स्थानमा खोजी गरे, तर कहीं पनि पत्ता पाउन सकेनन् र हार मानी आफाफ्ना आश्रममा जान लाग्दा बागमती नदी किनारमा पार्वतीलाई तपस्या गरिरहेकी देखेर सबै देवताहरूले प्रणाम गरी सोधे–हे जगत्माता! कैलासमा हजुर र महादेव बिना संसारै शून्य जस्तो भयो र हामीहरू असहाय अनाथ जस्ता भयौं, अब हामी माथि दया गरेर महादेव कहाँ हुनुहुन्छ, आज्ञा हवस्। फेरि हजुर पनि यस्तो स्थानमा आएर एक्लै किन बस्नु भएको हो, यी सबै कुरा हामीलाई आज्ञा हवस्। यति देवताहरूको प्रार्थना सुनी पार्वती

भन्नुहुन्छ–'हे देवता हो! महादेव यतै आउनु भएको हुनाले म उनैको आराधना गरेर यहाँ बसेकी हुँ। श्लेष्मान्तक वनको नैर्ऋत्य कोणमा यौटा जंगल र सरोवर छ। महादेव त्यहीं मृगस्वरूप भएर वन–विहार गर्दै हुनुहुन्छ। कस्तो मृग भने सुवर्णको जस्तो वर्ण भएको, तीन नेत्र र एक सीङ भएको, मृगहरूको समूहमा सबैभन्दा ठूलो मृग स्वरूप धारण गरेर बस्नुभएको छ। अब तिमीहरू त्यहीं गएर खोजी गर अनि महादेवको दर्शन पाउने छौ।' पार्वतीको वचन अनुसार देवताहरूले त्यहीं गई खोजी गरे तर पाउन सकेनन्। ब्रह्मा, विष्णु, इन्द्र तीनै देवताले अनेक स्तुति गर्दै खोज्न लागे। उसै वेला अकस्मात् लाखौं मृगको यौटा समूह देखे। त्यही फौजका माझमा अत्यन्त राम्रो तीन नेत्र, एक सीङ र सुवर्ण झैं वर्ण भएको सबैभन्दा ठूलो मृगलाई परैबाट देखे। त्यस मृगलाई आउन लागेको यी तीनै देवताले देखेर अलि नगीच गई बिन्ती गरे–हे भगवन्! कैलास शून्य भएको धेरै दिन भयो। हे दयासागर! हामी त्रिदेव ब्रह्मा, विष्णु, इन्द्रमाथि दया गरी दर्शन दिनुहवस्।' यस्तै अनेक स्तुति गर्दै मृगरूप शिवका नगीचै गए। आफूतिर आउन लागेका देवतालाई देखेर रुद्र–मृग उफ्री–उफ्री भाग्न लागे। रुद्रमृगको त्यस्तो चाला देखेर विष्णु भगवान भन्नु हुन्छ–'हे देवेन्द्र! हामीहरूको प्रार्थनाले महादेव चैतन्य हुने भएनन्। अब हामी तीन व्यक्तिले तीन तर्फबाट घेरा दिएर समातौं।'

विष्णुको यस्तो वचन सुनेर 'हुन्छ' भनी तीन देवताले तीनतिर उभिई घेरा दिएर रुद्र-मृगको सीङको जरामा विष्णुले र माझमा ब्रह्माले, टुप्पामा इन्द्रले बलपूर्वक समाते। ती त्रिदेवले समाउना साथ रुद्र-मृग अन्तर्धान भए। सीङ मात्र त्रिदेवका हातमा रह्यो। त्रिदेवले बेसरी समात्तेका हुनाले त्यो सीङ तीन टुक्रा भई तीनै देवताका हातमा एक-एक टुक्रा आयो। त्यस्तो भएको देखेर- यो हामीले ठूलो अपराध गऱ्यौं, साह्रै अनर्थ भयो, अब के गर्ने? भन्दै तीने देवता-हे शम्भो! हामीहरूको यो अपराध क्षमा गरिबक्सियोस् भनी स्तुति गर्नलागे। ब्रह्मा, विष्णु र इन्द्रले त्यसरी स्तुति गरेको देखेर दयाका सागर महादेव प्रसन्न भई ज्योतिःस्वरूपको दर्शन दिनुभयो। अनि देवताहरू खुसी भई दण्डवत् प्रणाम गर्दा भए। अनि महादेव आज्ञा गर्नुहुन्छ-'हे देवता हो! तिमीहरूको स्तुतिले म प्रसन्न भएँ वर माग।' महादेवको त्यस्तो आज्ञा सुनेर ब्रह्मा, विष्णु र इन्द्र विन्ती गर्दछन्!-हे प्रभो! हजुरको ध्यान कहिले पनि नबिर्सौं, सदा हाम्रो हृदयमा रहिरहोस्। अरू हामीलाई केही पनि वर चाहिन्न, केवल हजुरका चरणको भक्ति चाहन्छौं।' देवताहरूको त्यस्तो वचन सुनेर महादेवले 'तथास्तु' भन्नुभयो। फेरि तीनै देवताले भने-'हे ईश्वर! यो हजुरको सीङ तीन टुक्रा परेको हामीहरूको अपराध क्षमा गरी यी सीङका तीन टुक्रा के गर्ने हो? आज्ञा हवस्।' अनि शिवजीले आज्ञा गर्नुभयो-'हे देवता हो!

मेरो सीङ तीन टुक्रा पारेको तिमीहरूलाई कुनै अपराध लाग्दैन र शंका मान्नु पर्दैन। वरू इन्द्रका हातको इन्द्रलोकमा, ब्रह्माका हातको मर्त्यमण्डल नेपालको गोकर्ण भन्ने स्थानमा र विष्णुको पातालमा लगेर स्थापना गर्नू।' यति शिवजीको आज्ञा सुनी ब्रह्मा, विष्णु र इन्द्र तीनै देवताले दण्डवत् प्रणाम गरी बिदा भएर उपरोक्त तीनै स्थानमा सीङ स्थापना गरेर आफाफ्ना आश्रममा गए। अनि महादेव सरासर गएर तपस्या गरिरहेकी पार्वतीलाई काखमा लिई त्यहाँबाट अन्तर्धान भएर कैलास पर्वतमा पुगी नन्दी, भृङ्गी, चतुःषष्ठी योगिनी, भूत-प्रेत पिशाच, प्रमथगण सहित भइ परम आनन्दसाथ रहनुभयो।

हे मुने! त्यसपछि नैर्ऋत्य कोण लंकापुरीबाट दसशिर रावण नित्य गोकर्ण आएर श्रीमहादेवका चरणमा दण्डवत् गरी नाच-गान गरी तपस्या गरेर जान्थ्यो। त्यही क्रमले निकै दिन बितेपछि एक दिन शिवजीले विष, भाङ, धतुरो खाई अचेत भइरहेको बेला रावण आएर दण्डवत् गरी नाच-गान र मृदङ्ग बजाई स्तुति गर्न लाग्यो र दिगम्बर शिव प्रसन्न हुनुभयो। अनि हे रावण! तेरो तपस्या र सेवाले म प्रसन्न भएँ, वरदान माग। जे मागे पनि दिन्छु। मेरो निम्ति संसारमा अदेय केही पनि छैन।' महादेवको यस्तो वचन सुनी रावण भन्दछ– 'हे ईश्वर! हजुरको कृपाले मसँग सबै वस्तु छ, मलाई केही पनि चाहिन्न।' रावणको त्यस्तो कुरा सुनी महादेवले

फेरि आज्ञा भयो–'हे रावण! केही एक थोक नमागी सुख पाउन्नस्, लौ माग।' शिवको त्यस्तो इच्छा बुझी रावणले मनमा विचार गऱ्यो–'अब मैले माग्ने कुरा के छ र माग्ने? महादेवका काखमा बसेकी सकल लक्षण युक्त पार्वती नै माग्दछु' यस्तो निश्चय गरेर बिन्ती चढायो–'हे प्रभो! मलाई अरू केही पनि चाहिन्न, केवल यौटी पार्वती बक्सनुहवस्' भन्यो र महादेवले 'लौ लैजा' भनेर पार्वती जिम्मा लगाइदिनुभयो। रावण जगत्माता पार्वतीलाई पीठमा बोकेर शिवजीसँग बिदा मागी हिंड्यो। यो सबै कुरा वैकुण्ठनाथ विष्णुले थाहा पाई 'अनर्थ हुन आँट्यो' भन्दै तत्काल हावाभन्दा पनि शीघ्रगतिले मोहिनी रूप धारण गरी रावणकहाँ पुगेर भन्नुभयो–'हे महाशय! तिमी को हौ? कहाँबाट आइरहेका छौ? पीठमा बोकेकी सुन्दरी को हुन्? किन बोकेर ल्यायौ र कहाँ लैजाने विचार छ?' रावणले भन्यो–'हे सुन्दरी! लंकापुरीको राजा रावण भनेको मै हुँ। मेरो तपस्याले प्रसन्न भई महादेवले मलाई आफ्नी स्त्री पार्वती दिनुभयो र यी तिनै पार्वती हुन्। म यिनलाई बोकेर लंकापुरी जाँदैछु।' यति रावणको कुरा सुनी मोहिनी भन्न लागिन्–हे वीर रावण! के तिमीलाई लाज लाग्दैन? के ती पार्वती हुन्? तिमीलाई छलेर महादेवले मायाद्वारा रचेकी यी स्त्री दिएछन्, तिमी जस्ता राजा र वीर व्यक्तिले यस्ती स्त्री पीठमा बोकेर हिंडेको कसैले देखे के भन्लान्? यी पार्वती

होइनन्। तिमीलाई महादेवले झुक्याएछन्। बरू पार्वती लैजाने इच्छा भए म तिमीलाई पार्वती पाइने स्थान बताइदिन्छु सुन। महादेवले आसन गरी राखेको बाघको छालाभित्र साँच्चिकी पार्वती लुकाइ राखेका छन्, त्यही मागेर लैजाऊ। यति भनी अनेक हाउ-भाउ कटाक्षले छोपी मोहिनीरूप विष्णुले कुरा गर्दा रावणको चित्त बुझ्यो र पार्वतीलाई त्यहीं छाडेर आफू फेरि कैलास पुग्यो। यता विष्णुले पार्वतीलाई वैकुण्ठ लगी पूजा र सत्कार गरेर राखे। उता महादेव कुचेष्टा भइरहेकै थिए, त्यसै वेला रावण पुगेर बिन्ती गर्‍यो-'हे ईश्वर! हजुरले मलाई छलेर पार्वती भनी मायाले थौटी स्त्री बनाई दिनुभएछ, त्यो कुरा थाहा पाई मैले बाटैमा फालेर आएँ। दिने इच्छा भए हजुरले आसन गरी राखेको बाघको छाला भित्रकी पार्वती दिनुहवस्।' रावणले यति भनेको सुनी महादेवले ध्यान-दृष्टिले विचार गर्दा पार्वतीलाई विष्णुले लगेछन् भन्ने थाहा पाई मायाले थौटी स्त्री उत्पन्न गरेर आसन गरिराखेको बाघको छाला भित्रबाट झिकेर 'लौ लैजा' भनी दिनुभयो। रावण अत्यन्त प्रसन्न भएर माया रचित स्त्रीलाई पीठमा बोकी लंकापुरी गयो। यता विष्णुले पार्वतीलाई महादेवकहाँ पुऱ्याई वैकुण्ठ जानुभयो।

कुमारजी भन्नुहुन्छ-हे अगस्त्य मुनी। एक चित्त भएर सुन-एक दिन महादेवले पार्वतीसित सल्लाह गरी 'मानसरोवर' तलाऊमा राजहंस भएर जल-क्रीडा

गर्न जानु भएको थियो। त्यसै मौकामा 'अन्तःपुर' नामको नगरमा बस्ने यौटा जालन्धर थियो। त्यसकी वृन्दा नामकी अत्यन्त पतिव्रता स्त्री थिइन्। एक दिन ती दुवै पति-पत्नी बसेर ठट्टा गरिरहेका थिए, त्यसै बखत जालन्धर अकस्मात् बेसरी हाँस्यो र वृन्दाले सोधिन्–'हे स्वामी! किन यसरी हाँस्नु भयो?' जालन्धरले भन्यो–'हे वृन्दा! तिमी जस्ती सुन्दरी पत्नी अरू कसकी होली भन्ने लागेर हाँसेको हुँ। अरु कुनै कारण होइन।' वृन्दाले उत्तर दिइन्–'हे स्वामी! म के राम्री छु र? महादेवकी स्त्री पार्वतीलाई देखे के गर्नुहोला?' वृन्दाको यस्ता कुरा सुनी जालन्धरले भन्यो–'हे स्त्री! यो कुरा सत्य हो? त्यसो भए म पार्वतीलाई छल्न जान्छु।' यति कुरा गरी मायाले महादेवको रूप धारण गरी कैलास पुग्यो। पार्वतीले महादेव आउनुभयो भनी सुनको कमण्डलु लिई पाउ धुन ढोकामा आइन् र पार्वतीलाई देख्नासाथ महादेव रूपधारी जालन्धर मूर्च्छा परेर लड्यो। अनि पार्वतीले ध्यान-दृष्टिले विचार गर्दा आफूलाई छल्न महादेवको रूप धारी जालन्धर आएको थाहा पाई द्वारपाललाई भनिन्–'हे नन्दी, भृङ्गी! यहाँ कोही आए पनि मलाई नसोधी भित्र पस्न नदिनू भनी आफू कसैले नदेख्ने स्थानमा गएर लुकी रीसले चूर भई विष्णुको आराधना गरिन्। पार्वतीले क्रोधित भएर आराधना गरेको विष्णु भगवानले थाहा पाई गरुडमा चढेर तत्काल कैलास पर्वतमा पार्वतीकहाँ पुग्नुभयो

र-हे पार्वती! मलाई किन आराधना गरेकी? भनी सोध्नु भयो। अनि पार्वती भन्दछिन्-'हे विष्णु! महादेव जल-क्रीडा गर्न मानसरोवर तलाऊमा राजहंस भई आनन्द मनाउँदै हुनुहुन्छ। यही मौकामा मलाई छल्न महादेवको रूप धारण गरी पापिष्ट जालन्धर आयो र मैले थाहा नपाई महादेव पाल्नु भयो भनी पाउ धुन बाहिर ढोकामा जाँदा मलाई देख्नासाथ मूर्च्छा परी भूमिमा ढलेको देख्दा महादेव भए मलाई देख्नासाथ मूर्च्छित हुनु पर्दैनथ्यो, यो कुन पापी मलाई छल्न आयो होला भनी ध्यान-दृष्टिले विचार गर्दा जालन्धर रहेछ भन्ने जानी द्वारपाललाई 'यहाँ कोही आए पनि भित्र नपठाउनू' भन्ने आदेश दिएर यहाँ आई तपाईंको आराधना गरेकी हूँ। अब जे गर्नुपर्ने हो, तत्काल गर्नुहवस्।' यति पार्वतीको वचन सुनी विष्णु भगवान भन्नु हुन्छ- 'हे पार्वती माता! पापिष्ठ जालन्धरले तपाईंलाई दगा गर्न मायारूप धारण गरेर आएपछि म गएर त्यसकी पतिव्रता स्त्री वृन्दाको सत्य डगाएर आउँछु, यसमा कुनै शंका छैन। म पहिले मानसरोवर गएर महादेवलाई यहाँ पठाइदिन्छू।' यति भनेर पार्वतीसित बिदा भई ठूलो वेगले मानसरोवरतिर जाँदा भए।

इति श्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमाहात्म्ये कुमारअगस्त्यसंवादे श्रीस्वस्थानी परमेश्वर्या-व्रतकथायां विष्णुमानसरोवरगमनंनाम षोडशोऽध्यायः।।१६।।

✡

अथ सप्तदशोऽध्यायः

कुमारजी आज्ञा गर्नुहुन्छ–हे अगस्त्य मुनि! त्यसपछि महादेव राजहंसहरूका राजा भएर मानसरोवरमा अनेक हंसका साथ जल-क्रीडा गरिरहनु भएको थियो। त्यही अवसरमा विष्णुलाई ठूलो वेगले आएको देखी राजहंसरूप महादेव भन्नुहुन्छ–'हे विष्णु! यस्तो वेगले मकहाँ के काम परेर आयौ? तिमीलाई के कष्ट आइलाग्यो भन।' यति महादेवको वचन सुनी विष्णु गरुड़बाट वर्ली दण्डवत् प्रणाम गरेर बोले–'हे ईश्वर! हजुर यता आएपछि हजुरको रूप धारण गरी जालन्धर पार्वतीलाई छल्न कैलास पुगेछ र पार्वतीले मलाई छल्न जालन्धर आएछ भन्ने थाहा पाई त्यहाँ नबसेर कसैले नदेख्ने स्थानमा लुकी मलाई डाक्नु भयो, अनि म गएर सारा विस्तार बुझी यहाँ आएको हुँ। अब म गएर त्यसकी स्त्री वृन्दाको पतिव्रता धर्म नाश पारेर आउँछु।' यति विष्णुको वचन सुनी महादेव राजहंसको रूप छाडी आफ्नू रूप धारण गरी क्रोधले राता-राता आँखा पारी आज्ञा गर्नुभयो–हे विष्णु! त्यसो हो भने म अब कैलास जान्छु। तिमी वृन्दाकहाँ गएर त्यसको पतिव्रता धर्म नाश पारेर आऊ। त्यस पापिष्ट जालन्धरलाई म नमारी छाड्नेछैन' भन्दै पाखुरा निमोठी क्रोधयुक्त भएर विष्णुलाई पठाई आफू कैलास पर्वतमा पार्वती लुकिरहेको स्थानमा पुग्नु भयो। अनि महादेव आउनु भएको देखेर पाऊ धोई दण्डवत् गरेर–हे स्वामी! भनी जालन्धर आएको सारा

वृत्तान्त वर्णन गरिन्। अनि महादेव आज्ञा गर्नु हुन्छ- हे प्रिये! म त्यो पापिष्ट जालन्धरलाई नमारी छाड्दिन। विष्णु वृन्दाको सत्य डगाउन गएका छन्। उनी आउनासाथ युद्ध गरेर त्यसलाई मार्नेछु भनी गौरी-शंकर दुवैजना कुरा गरिरहे। उता विष्णु जालन्धरको रूप लिएर अन्तःपुर पुगे। जालन्धररूप विष्णु आएको देखेर वृन्दाले स्वामी आए भनी पाऊ धोई भित्र लगेर बसालिन् अनि सोधिन् -'हे स्वामी! पार्वतीलाई छल्न जानुभएको के गरेर आउनुभयो? पार्वती मभन्दा कत्तिकी सुन्दरी रहिछन्? भन्नुहवस्।' त्यति सुनी जालन्धररूप विष्णु भन्दछन्- 'हे वृन्दा! पार्वतीलाई छल्न नसकिने रहेछ किनकि म पार्वतीको घरभित्र जान खोज्दा ढोकामा बसेका द्वारपाललाई देखी डराएर फर्कें।' यसरी कुरा गर्दागर्दै वृन्दाले यी मेरा स्वामी होइनन्, विष्णु मलाई छल्न मेरा स्वामीको रूप धारण गरेर आएका रहेछन् भन्ने जानी-अब मैले केही युक्ति गर्नुपर्‍यो भनी हाउ-भाउ कटाक्षले विष्णुलाई वशमा पारेर भनिन्-'हे स्वामी! म केही कुरा भन्दछु, हजुर मान्नु हुन्छ कि मान्नुहुन्न?' यति सुनेर विष्णुले-'जे भने पनि मान्नेछु' भन्ने वाचा गरेपछि उनले भनिन्-विशेष कुरा केही होइन, केवल म नआएसम्म यहीं बसिरहनु होला भनी विष्णुलाई कोठामा थुनी आफू अर्कै घरमा गएर बसिरहिन्। अहिले आउलिन्, भरे आउलिन् भन्दै प्रतीक्षामा चार दिन बिते, तैपनि वृन्दा फर्किनन्। अनि विष्णु चिन्ता गर्न लागे-अब म यसै गरी बसिरहूँ भने कति दिन बस्ने!

जाऊँ भने वाचा हारिएको छ। उता महादेव के भन्नु होला भन्ने चिन्ता अलगै छ! कसरी यहाँबाट उम्कने! इत्यादि तर्क गरे पनि केही गर्न समर्थ थिएनन्।

उता महादेवले विष्णु गएको यतिका दिन भैसक्यो, तैपनि किन फर्केनन् भनी ध्यान दृष्टिले विचार गरी पार्वतीसित भन्नुभयो–'हे गिरिजे! वृन्दालाई छल्न गएका विष्णुलाई उसैले छली कोठामा थुनिराखेकी छ।' यति भनी माया द्वारा यौटा अत्यन्त सुन्दर सोह्र वर्षको भिक्षुक उत्पन्न गरी उसलाई भन्नुभयो–'हे भिक्षुक! तिमी अन्तःपुरको जालन्धरका घर गएर 'भिक्षान्देही' भनी वृन्दाले थुनिराखेका विष्णुलाई मागेर ल्याऊ।' यति शिवजीको आज्ञा सुनी 'हुन्छ' भनी सरासर जालन्धरका घर पुगी 'भिक्षान्देही' भने। अनि वृन्दाले झ्यालबाट हेरिन् र अत्यन्त राम्रो योगी देखी–यस्तो राम्रो र अलौकिक योगी मैले आजसम्म देखेकी थिइन, मेरो घरमा माग्न पनि कहिल्यै आएको थिएन। यस्तो नवीन योगीलाई भिक्षा दिनै पर्दछ–इत्यादि तर्क गरी भिक्षा लिएर गइन्–हे योगिराज! के माग्नको इच्छाले आयौ? भन भनिन्। अनि योगीले भने–'केही माग्ने इच्छाले आएको हुँ, दिने भए माग्छु, नदिने भए व्यर्थ के माग्नु?' त्यति सुनी वृन्दाले भनिन्–'मैले दिन हुने वस्तु जे मागे पनि दिनेछु' भनी वाचा (प्रतिज्ञा) गरेपछि योगीले भने–अरु केही चाहिन्न, केवल तिमीले कोठामा थुनिराखेकोलाई माग्दछु, त्यही यौटा देऊ।' योगीको वचन सुनेर वृन्दा मनमनै विचार गर्न लागिन्–